

İSMET İNÖNÜ'NÜN CUMHURBAŞKANLIĞI DÖNEMİNDE TEKKELER VE TÜRBELER (1938-1950)*

Lodges and Mausoleums in the Period of İnönü's Presidency (1938-1950)

Sabit DOKUYAN**

Öz

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından 1925 yılında çıkarılan 677 Sayılı Kanun ile tekke ve türbeler kapatılmıştır. Atatürk döneminde kanunla ilgili olarak bir taviz verilmemesi gayreti gösterilmiştir. Atatürk'ün vefatı sonrasında 11 Kasım 1938 tarihinde Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü döneminde de II. Dünya Savaşı'nın getirdiği olumsuz şartlar dolayısıyla konu çok ciddi tartışmalara yol açmamıştır. Özellikle tekkeler ve tarikatçılık karşısında devlet sıkı tedbirler almış ve kolluk kuvvetleri denetimlerini artırmıştır. İktidar, türbeleri kapalı tutmuş ama bakımlarıyla ilgili çalışma yapmaktan kaçınmamıştır. Fakat bu çalışmalar tüm türbeleri kapsayacak bir hâl almamış ve gerekli seviyelere ulaşamamıştır. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve Türkiye'de başlayan çok partili hayata geçiş sürecinin bir sonucu olarak din ile ilgili kanuni uygulamalar açıkça tartışılmaya başlanmıştır. Muhafiz partilerin bu alanlarda propaganda çalışmalarını hızlandırmaları karşısında Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı da bir yumuşama sürecine girmiştir. İbadetler ve din eğitimi konusunda tavır değişikliğine giden iktidar, türbelerin tamir edilmesi ve açılması için de yoğun gayret sarf etmiştir. 1950 yılında CHP iktidardan düşmeden hemen önce Türk büyüklerinin türbelerinin açılmasına müsaade edilmiştir. Bu çalışmada 1938-1950 yılları arasında hem tekke ve tarikat konusu hem de türbeler ile ilgili tartışmalar ve gelişmeler değerlendirilmiştir. Çalışmanın oluşturulmasında; öncelikle dönemin basını, arşiv belgeleri ve Meclis tutanakları kullanılmaya çalışılmıştır. Telif-tetiklik eserlerden ve bilimsel tezlerden de destekleyici kaynaklar olarak yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarih, İsmet İnönü, Cumhuriyet Halk Partisi, Tekke, Türbe.

Abstract

Lodges and mausoleums were closed in accordance with the law no. 677 which was legislated in 1925 after establishing the Republic of Turkey. It was shown an effort that not to make concessions to the related law in Atatürk's period. After the death of Atatürk, in the period of İsmet İnönü who became president on 11th November 1938, this subject did not cause serious quarrel in consideration of adverse circumstances of World War II. The Government took strict precautions against especially lodges and cultishness and law enforces increased supervisions. The government kept off the mausoleums but it did not avoid working about their care. However these works did not come to a state of involving all mausoleums and not reach required standard. The end of World War II and legal implementations which related to religion as a result of transition process of multi-party system which began in Turkey were started to discuss clearly. The Republican People's Party entered in the process of moderation against dissident political parties' expediting of propaganda in these areas. The government which rang the changes of attitude about religious education and worship scrambled for repairing and opening the mausoleums. In 1950, the Republican People's Party shortly before overthrowing, it was allowed to open Turkish elders' mausoleums. In this study, both lodge and the subject of cult and debates and developments about mausoleums between the years of 1938 and

* Geliş Tarihi: 09.08.2021, Kabul Tarihi: 24.10.2021. DOI: 10.34189/hbv.101.014

** Doç. Dr. Düzce Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, sabitdokuyan@duzce.edu.tr. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0592-5366>

1950 will be evaluated. First of all the press of the period, archival documents and parliamentary minutes were used to form the study. It was benefited from researches and academic dissertations as supportive resources.

Keywords: History, İsmet İnönü, the Republican People's Party, Lodge, Mausoleum, 1938-1950.

Giriş

Tekkeler ve türbeler konusu Cumhuriyet tarihinin başlangıcından itibaren gündem oluşturan bir mesele olmuştur. Bu yapıların tarihi gelişimi ve Atatürk döneminde yaşananlar birçok çalışmaya konu edilmiştir. Fakat İsmet İnönü dönemine dair, doğrudan konuyla ilgili müstakil bir çalışma olmadığı görülmüştür. Yapılmış çalışmalardaki yüzeysel ya da sadece türbelerin açılması konusuna odaklanan yaklaşımlar bu alanda bir boşluk olduğu kanaati oluşturmuştur. Makale türünün sınırlılıkları da dikkate alınarak İsmet İnönü döneminde tekke ve türbe konusu, elde edilebilen kaynaklar çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Arşiv belgeleri ve Meclis tutanakları ile konunun siyasi yönü irdelenirken, basın aracılığıyla da mevzunun kamuoyuna yansımaları yakalanmaya çalışılmıştır. Konuyla alakalı olarak daha önce yapılan çalışmalarda daha çok İstanbul türbeleriyle ilgili yüzeysel yaklaşımlar mevcutken, bu araştırma esnasında İstanbul dışında bulunan yapılara da değinilmeye çalışılmıştır. Dönemin siyasi yapısı da yeri geldikçe değinilen konular arasında yer almıştır.

Çalışma esnasında hem bu esere katkı sağlayan hem de dönemi merak edenler için kısa bir literatür değerlendirmesi yapmak uygun olacaktır. Öncelikli olarak konunun temellendirilmesi için öne çıkan kaynaklar değerlendirilecektir. Bu manada ilk sunulacak eser Mustafa Kara'ya ait olan "Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler" başlığını taşımaktadır. Eserde tekke ve zaviye geleneği derinlemesine anlatılmıştır. Araştırmacılara bu yapıların ortaya çıkışı, yayılması, işleyişi, bozulması ve kaldırılması, sanatsal, edebi, sosyal, ekonomik, tasavvufi, eğitimsel, siyasal ve askeri yönleri başta olmak üzere geniş bir yelpazede bilgi vermiştir. Milli Mücadele sırasında tekkelerin üslendiği vazifeler çalışmada kendisine özel bir yer bulmuştur. Tekke ve türbelerin kapatılması konusuna da değinilerek, çalışmamızın öncesini merak edenler için önemli bilgiler sunulmuştur. Türbelerin açılması konusundan da kısaca bahsedilmiştir (Kara, 1990). Müzeci Halil Edhem Eldem tarafından 1932 yılında kaleme alınan ve sonradan Sadullah Yıldız eliyle çeşitli eklemelerle genişletilen "Camilerimiz" isimli çalışma ise İstanbul camilerini ve bir kısım diğer eserleri resimlerle inceleyen kıymetli bir çalışmadır. İstanbul Arkeoloji Müzesi müdürlüğünü 1910 yılında üstlenen yazar, eski eserlerin yıkımının önlenmesi, korunması ve onarılması için büyük gayret sarf etmiştir. Bu çabasını cumhuriyetin erken dönemlerinde de titizlikle sürdürmüştür (Eldem, 2009). Eldem, Osmanlı'nın son döneminde yaşanan ekonomik sıkıntılar sürecinde müzecilik ve eski eserleri koruma çalışmalarının öncelikli planlar arasında yer almadığını da ifade etmiştir (Karaduman, 2004, 293).

Gökçen Beyinli Dinç, türbeler ve türbedarlıklarla ilgili kaleme almış olduğu “677 Sayılı Kanun, Türbeleri ‘Millileştirme’ ve Yıkıcı Sonuçları: Geç Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türbedarlık” başlıklı çalışmasında, türbelerin bir kısmının devlet tarafından seçilerek korunması ve onarılmasını türbelerin millileştirilmesi olarak yorumlamıştır. Türbedarların çoğunun işsiz kalmasına ve türbelerin bakımı konusunda yaşanan yetki karmaşasına da değinmiştir. Makalede, İstanbul türbeleriyle sınırlı bir yaklaşım benimsemiştir (Dinç, 2017). Adnan Ertem, hem yüksek lisans hem de doktora çalışmalarında Cumhuriyet dönemi vakıflar konusunu işlemiştir. Yüksek lisans tezinde tekke, zaviye ve türbeler mevzularına çok sınırlı olarak yer vermiş, bu yapıların kapatılmasını sağlayan kanun ve kararnameyi aktarmakla yetinmiştir. Daha çok vakıf sistemi ve vakıflar kanunu üzerine yoğunlaşmıştır (Ertem, 1990). Doktora tezinde ise Osmanlı’dan Cumhuriyete vakıf sisteminin geçişi ve bir nevi tasfiyesi konusuna değinmiştir. Tekke, zaviye ve türbelerle ilgili çıkarılan 1925 tarihli kanunu da bu nevi bir tasfiye olarak nitelendirmiştir (Ertem, 1997). Deniz Parlak ise doktora tezinde Osmanlı son dönemi ve 1923-1946 yılları arasında cami konusunu temel alarak çalışmasını yapılandırmıştır. Tez içerisinde yüzeysel de olsa Atatürk döneminde tekkelerin kapanması sonrasında sürdürülen gizli tekke faaliyetlerinden, eski tekke görevlilerinin Diyanet kadrolarından yararlanmasından, tekke binalarının tamirinden ve içerisindeki eşyaların korunmasından bahsetmiştir (Parlak, 2019).

Ayşe Yanardağ’a ait doktora tezinde ise Atatürk döneminde tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması sürecinden bahsedilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı, din hizmetleri ve Atatürk döneminde gerçekleşen diğer laiklik uygulamaları konusunda detaylı bilgiler öne çıkarılmıştır (Yanardağ, 2012). Yine aynı araştırmacının tekke ve türbelerin kapatılması süreci ve sürecin uygulamalarına dair “Tarikat, Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kaldırılmasına Dair Devrim Kanunu ve Uygulamaları” başlıklı çalışması da çalışmamızın bir önceki dönemini aydınlatması bakımından önemli bir yere sahiptir (Yanardağ, 2017). Cem Apaydın tarafından kaleme alınan “Belgeler Işığında Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması Üzerine Bir Değerlendirme” isimli çalışma da makalemizin öncesini aydınlatması bakımından önem arz etmektedir. Kapatma kanununun uygulanışı konusuna da değinen Apaydın, tekke binalarının kıymetsiz ve harap olanlarının satışıyla ilgili bir kısım arşiv belgelerinin yer numaralarını vermekle yetinmiştir. Bunun dışında çalışmada, dönemimizle ilgili birkaç cümlenin dışında bilgi vermemiştir (Apaydın, 2017). Tarafımca hazırlanmış olan “Tekkelerin Kapatılması ve Tasfiye Süreci (1925-1938)” isimli çalışma, ilgili yıllar detaylı olarak aydınlatılmaya çalışılmıştır. Arşiv belgeleri ve basın aracılığıyla hem kapatma sürecinden hem de sonrasında tekke-zaviye yapılarının nasıl değerlendirildiğinden bahsedilmiştir (Dokuyan, 2021).

İsmet İnönü döneminin genel durumunu yakalamak için ise birkaç eser burada zikredilecektir. Şerafettin Turan “Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (1938-1950)” isimli eserinde ilgili yılları tek bir kaynaktan toplamış, dönemin; siyaset, eğitim ve dış politika konularını sunarken, din ve laiklik mevzularına da değinerek çalışmamızın

içerik konusuna küçük bir yer ayırmıştır (Turan, 1999). Cemil Koçak'a ait "Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)" isimli iki ciltlik çalışmaysa özellikle dış ve iç politika konularına detaylıca yer vererek dönemin şartlarının anlaşılması noktasında önemli bir kaynak haline gelmiştir (Koçak, 1996). Tarafımca kaleme alınan iki ciltlik "1945-1950 Yılları Arasında Türkiye" eseri ise Koçak'ın çalışmasının devamı olan süreci çok yönlü olarak sunmuştur (iç politika, dış politika, eğitim, sosyo-kültürel yapı, ekonomi, din, askeri yapı ve basın). Eser içerisinde din mevzusundaki tartışma ve gelişmelere geniş yer verilirken, türbelerin yeniden açılması konusuna da genel hatlarıyla değinilmiştir (Dokuyan, 2013). Taner Timur'un "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş" eserindeyse İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği ağır şartlar, çok partili hayata geçiş ve DP'nin kurulması, CHP'de gerçekleşen evrim ve DP'nin iktidara yürüyüşü konuları detaylıca işlenmiştir (Timur, 1994). Altan Öymen, çalıştığımız yıllara denk gelen gençlik çağını anlattığı "Değişim Yılları" eserinde; dönemin siyasal, sosyal, kültürel ve dış politika anlayışını anlatarak ilgili yılların daha iyi anlaşılabilmesine katkı sağlamıştır (Öymen, 2004).

Çalışmamızla doğrudan ilgili olarak kaleme alınmış az sayıdaki kaynak ise şu şekildedir: Tahsin Demiray, 1948 yılından 14 Mayıs 1950 seçimlerine kadar olan süreçte Türkiye Gazetesi, Hafta Mecmuası ve Türkiye İktisat Kongresi Tebliğleri arasında yer alan yazılarını "Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları" başlıklı bir kitapta toplamıştır. Türbelerin açılması konusuna değindiği bölümde yeni bir tartışmanın başlamasına yol açan yazar, Atatürk'ün Geçici Kabri ve Anıtkabir inşaatının türbelerin kapatılmasına dair kanuna aykırı olduğu görüşünü öne sürerek, kapalı olan Türk büyüklerinin türbelerinin açılması için kamuoyu oluşturma gayretleri sergilemiştir (Demiray, 1955). Dönemin basınında da Demiray'a destek verici yazılar yayınlanmaya başlanmıştır. Diğer bir çalışma ise Mehmet Ö. Alkan'a ait olan "Anıtkabir'in Tekke Zaviyeler Kanunu'na Aykırılığı: Atatürk Türbesi'nden Anıtkabir'e" başlıklı makaledir. Yazar, Atatürk'ün hem geçici kabrinin hem de inşa edilmekte olan anıt kabrinin varlığının tekke-türbe kanununa muhalif durumunu inceleyerek bu tartışmayı öncelmiş ve türbelerin açılması sürecini değerlendirmiştir. Yazar, Demiray'ın konuyla ilgili makalelerini geniş bir şekilde kullanmıştır (Alkan, 2014). CHP'nin din konusundaki değişiminin önemli bir aşamasını kapsayan "Yedinci Büyük Kurultay Tutanakları" da önemli bir kaynak olarak görülmelidir. Kurultayda din eğitimi, ibadet ve laiklik konuları yoğun olarak gündem oluşturmuştur. Kurultayda, tekkeler konusu gündeme alınmamış ama Türk büyüklerinin türbelerin açılması mevzusu sınırlı da olsa görüşülmüştür (*CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı*, 1947).

1. Tekke ve Türbe Konusuna Genel Bir Bakış

Türk-İslam geleneğinde önemli bir yere sahip olan tekkeler ve türbeler, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sonrasında uzun yıllar gündemi meşgul etmiştir. 1946 yılına kadar devam eden tek partili anlayışın bir yansıması olarak, tekke-türbe mevzusunda iktidarın görüşünün çok fazla değişmediği ve bu yapıların kapatıldığı 1925 yılındaki statüsünün devam ettirilmesi konusunda kararlı olduğu görülmüştür.

Çok partili hayata geçişle birlikte CHP iktidarının yaklaşımında sınırlı da olsa bir yumuşama hissedilmektedir. Özellikle türbeler konusunda yeni bir süreç başlatılmış ve halkın istekleri dikkate alınmaya çalışılmıştır. Sadece bu alanda değil, aynı zamanda din eğitimi konusunda da önemli tavır değişiklikleri olduğu görülmektedir. Süreç içerisinde yaşanan gelişmeleri ve değişimi aktarmadan önce tekkeler-türbeler konusunda genel bir ön bilgilendirme yapmak uygun olacaktır.

Bünyesinde “şeyh, postnişin, derviş, dede, seyyid, çelebi, baba, halife, nakib ve mürid” şeklinde isimlendirilen çeşitli unvanlarda mensupların yer aldığı, özel giysilerin giyilip tören ve gösterilerin yapıldığı yer olan tekkeler (Kili, 1982, 165), Osmanlı metinlerinde “tekye” olarak isim verilmiştir. Oturulacak, dayanılacak yer anlamları taşıyan tekkeler çeşitli adlandırılmıştır. Bu isimler arasında “dergâh, harabat, hankah” öne çıkan adlandırmalar olarak görülmektedir. Tekkelerin daha küçük olanlarına ise “zaviye” denilmiştir. Tekkeler sosyal hizmetlerin yerine getirilmesine imkân sağladığı gibi, bir ibadethane ve barınma yeri olarak da kullanılmıştır. Aynı zamanda dini törenlerin de yapılma alanları arasında yer almıştır. Tarikat ve tasavvuf anlayışı tekkelerde canlı olarak kendisine yer bulmuştur. Devlet adamları veya tarikat mensuplarınca inşa edilen tekkeler, zaman içerisinde sade bir yapı olmaktan sıyrılarak daha gelişmiş bir hâl almıştır. Türklerin Anadolu’ya girmeleri ve ardından bu coğrafyaya yerleşmeleri ile birlikte tekkeler de yarımada’nın her tarafına yayılmıştır. Anadolu’nun fethedilmesinde, Türkleşmesinde ve Müslümanlaşmasında çok ciddi hizmetler vermişlerdir. Osmanlı Devleti döneminde padişahların tekkelere dönük sergiledikleri yakın tavır, bu yapıların çoğalması ve gelişmesine imkân sağlamıştır. Şii ve Bâtını olanlar ise kimi zaman devletle ters düşerek iktidar desteğini kaybetmiştir. 16. yüzyıl itibariyle bozulma emareleri gösteren ve toplumsal sorunlara kaynaklık eden tekke yapıları, esas vazifelerinin dışında hareket etmeye başlamışlar ve bu durum devletin tepkisini çekmiştir. Gittikçe devletle çatışma durumuna gelen tekkelere ilk büyük müdahaleyi II. Mahmut gerçekleştirmiştir. Yeniçeri Ocağı’ni kaldıran padişah, bu yapıyla ilgisi olduğu bilinen Bektaşî tarikatını da yasaklamıştır. Her ne kadar devletle sıkıntılar yaşasa da tekke ve tarikat yapılanmaları Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele’de önemli destekler sağlamışlardır. Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’da başlayan mücadelesinde din adamları ve tekke mensuplarının çok ciddi desteğini aldığı bilinmektedir. Desteklerin yanı sıra Milli Mücadele döneminde isyan ederek mücadeleye zarar veren dini grupların da olduğu unutulmamalıdır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması sonrasında, laik ve milli esaslar üzerine inşa edilmesi planlanan yeni rejimde tekkelerin mevcudiyeti hoş karşılanmamıştır (Dokuyan, 2021, 218-220).

Çalışmanın diğer başlık konusu olan türbelerin kelime olarak kökeni Arapça “türb” kelimesinden gelmektedir (Gökarslan, 2010, 10). İslam coğrafyasında tanınmış şahsiyetlerin anıt mezarlarına türbe adı verilmiştir. Ayrıca “kümbet, ravza, kubbe ve meşhed” gibi isimlerle de anılmışlardır. Kelimeler birbirinin yerlerine kullanılsa da aslında bu isimler o kabirde yatan şahsın makamını, siyasi ya da dini zümresini,

türbenin mimari özelliğini gösterir şekilde verilmiştir (Orman, 2011, 464-466). İslam dininde kabir ziyaretlerinin önem arz etmesi dolayısıyla saygın kişilere ait mezarları korumak için zamanla çeşitli yapılar oluşturulmuştur. Ayrıca zenginlik göstergesi olarak kabirlerde süsleme alışkanlığının geliştiği de görülmektedir (Güven, 1992, 2). Kutsal mezar anlayışı sadece İslam coğrafyasında değil, İslam öncesi Türklerde ve dünyada birçok millette var olmuş bir anlayıştır. Türkler, İslamiyet öncesinde en eski yapı olarak “kurgan” ismi verilen ve kıymet arz eden mezarları kullanmışlardır (Gökarslan, 2010, 10). Ayrıca Çin’de Budist rahiplerin mumyalarının yer aldığı mekânlar, Kudüs’te Yahudilerin kutsal mezarları, Hıristiyan dünyasında “Mesih, aziz, Meryem” inanışlarına bağlı olarak ortaya çıkan mezarlar hem kutsal sayılan hem de ziyaret edilen yapılar olarak örnek gösterilebilmektedir (Çelik, 2013, 20).

Türkler İslamiyet’i kabul etseler de İslam öncesi sahip oldukları Atalar Kültü inancını türbe-yatır şeklinde yaşatmaya devam etmişlerdir (Çelik, 2013, 22). İslamiyet’in kabulü sonrası kurulan Karahanlı Devleti’nde ilk Türk-İslam türbe örneklerine rastlamak mümkündür. Arap Ata Türbesi bu alanda en eski örnekler arasında yer almaktadır. Geometrik süslemeleri ve yüksek kubbesi ilgi çekicidir. Gazneliler döneminde bu üslup gelişerek devam etmiştir. Hatta Hindistan’a yapılan seferlerle türbe anlayışı bu coğrafyaya da yayılmıştır. Büyük Selçuklular döneminde silindir ve sekizgen gövdeli türbeler ortaya çıkmıştır. Sultan Sencer’in türbesi Selçuklu birikiminin en önemli örnekleri arasında yer almıştır. Anadolu Selçuklu döneminde ise kare, sekizgen, külahlı veya medreselere birleşik olarak farklı türbe modelleri ortaya çıkmıştır. Bu dönemde türbe kapıları, pencere kapakları, sandukalardaki işlemler ve kullanılan çiniler türbeleri daha gösterişli hale getirmiştir (Güven, 1992, 3-5). İzzeddin Keykavus’un türbesi medrese ile bağlantılı olarak yapılmış ilk örneklerden olup, medrese-türbe birlikteliğini başlatmış sayılmaktadır. Bu devletten sonra ortaya çıkan beylikler döneminde farklı karakterlerde türbeler yapılmıştır. Osmanlı döneminde ise türbe geleneği büyük bir aşama kaydetmiş ve çok dikkat çekici yapılar haline gelmişlerdir. Osmanlı yükseliş döneminde artık türbeler külliyelerin bir parçası olmuşlardır. Mimar Sinan ise türbe anlayışına yeni bir boyut kazandırmış ve çift kabuk-çift kubbe gibi yeni denemelerde bulunmuştur. Devletin Batı’ya yöneldiği 18. yüzyıl’da mimaride de dış etkiler görülmeye başlanmıştır. Barok ve rokoko detaylar ve empire üslup kullanımı artmıştır. 19. yüzyıl sonlarına doğru daha da artan Batı etkisiyle neoklasik üslup öne çıkmış ve Sultan Mehmet Reşat’ın türbesi bu anlayışla inşa edilerek Osmanlı’nın son türbe örneği olarak tarihe geçmiştir (Orman, 2011, 464-466). Yıkılış dönemine kadar çeşitli aşama ve değişim süreçlerinden geçen türbelerin içerisine sakal-ı şerif, kılıç, teber, keşkül ve giyim-kuşam malzemeleri gibi çeşitli materyaller konulmuştur (Güven, 1992, 8).

Kutsal kabul edilen türbelere birçok sebeple ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Dini gün-gece ve aylarda bu ziyaretler daha fazla yoğunluk göstermiştir. Şifa bulma, dilek-isteklerde bulunma veya sadece saygı amacıyla ziyaretler de yapılmıştır (Çelik, 2013, 19). Fakat zaman içerisinde halkın sadaka ve adaklarıyla geçinen tembel insanlar ortaya çıkarak, türbe alanlarını safсата ve boş inançların kaynağı haline getirmiştir.

Milli kahramanları, ulusun sanatsal ve felsefi değerlerini tanıtmak yerine tarikat erbaplarının kabirlerine çeşitli dilekler ve korunma duygusuyla gidilir hale gelmiştir (Ozankaya, 1995, 255). Böylece türbeler de tekkeler gibi bir soygun alanı olmuştur. Bu durum kimi zaman uyanıklara fırsat tanımış ve içerisinde ölü olmayan türbeler dikilmiştir (Kili, 1982, 165).

Kısaca bahsedilmiş olunan tekke ve türbelerin Cumhuriyet'in ilanı sonrasında, halkın inançlarını kötüye kullandıkları gerekçesiyle kapatılması gündeme gelmiştir. Devlet artık Batı anlayışına uygun ve sanayileşmiş bir yapı oluşturmak istemiştir. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, 1 Ekim 1925 tarihinde Bursa'da yaptığı bir konuşmada devletin gelişmişlik düzeyini tanımlarken şu ifadeleri kullanmıştır: "... Efendiler, Bursa başlı başına bir sanat memleketi olmaya çok kabiliyetlidir. Onun için çok isterim, Bursa'da her şeye ait fabrikalar çoğalsın, hiç olmazsa türbelerin sayısına yaklaşsın...(Atatürk, 2006, 665)."

13 Şubat 1925 tarihinde başlayan ve devlete büyük sıkıntılar yaşatan Şeyh Sait İsyanı bastırılmakla kalmamış, doğu vilayetlerinde bulunan tekke ve zaviyeler kapatılmıştır. Ardından 30 Kasım 1925 tarihli ve 677 sayılı *Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun* ile tekke ve türbelerin varlığına resmen son verilmiştir. Bu yapıları açmaya çalışan ya da canlandırma girişiminde bulunanlara ise en az 3 ay hapis ve en az 50 lira para cezası verilmesi kararlaştırılmıştır (*Resmî Gazete*, 13 Aralık 1925, 1).

Kapatılan türbelerin kıymet taşıyanlarının Milli Eğitim Bakanlığı tarafından korunmasına ve idaresine karar verilmiştir. Bu türbelerde görev alan türbedarların görevleri kaldırılmış ama maaş ödemesine devam edileceği belirtilmiştir. Cami ve mescitlerde açılan imam, müezzin ve kayyum görevlerine ise Diyanet İşleri Başkanlığınca öncelikli olarak türbedarların görevlendirilmesi esas kabul edilmiştir (*Resmî Gazete*, 5 Eylül 1925, 2; Apaydın, 2017, 154). Tekkeler ise kapatılmış ama tekke geleneği tarikatlar tarafından gizli olarak devam ettirilmeye çalışılmıştır. Camiler ve müritlerin evleri bu konuda önemli faaliyet mekânları olmuştur (Parlak, 2019, 185). İnsanların hâlâ bu yapılara ilgi duymasına ve tarikat faaliyetlerinin devam ettirilmesine gerekçe olarak gösterilebilecek ana sebep ise bazı insanların İslam esaslarını tam olarak bilmemeleridir. İslam dini yaratıcı ile insan arasına üçüncü şahısları sokmayı kesinlikle reddetmektedir. İslam mensuplarının; babalara, şeyhlere ve dedelere bağlanarak onlardan medet ummaları bu bilgisizliğin bir göstergesidir. Birçok insan, dâhil olduğu tarikat ve mezhebin esaslarını dahi doğru olarak bilmemektedir (Kutluay, 1968, 158).

Devlet; kapatılan tekkelerin bina, arazi ve eşyaları konusunda titiz bir çalışma gerçekleştirmiştir. Cami, mescit ya da okul olarak kullanılacak tekkeler bu vazifelere ayrılırken, sanatsal değeri yüksek olan tekkeler koruma altına alınmıştır (BCA, 490-1-0- 0/2023-1-1). Kullanım ve korunma gerekliliklerine sahip olmayan tekke binaları ve arazileri satılma ya da kiralama yoluyla değerlendirilmiştir. Satışlardan

elde edilen gelirler ise okul yapımı için kullanılmıştır. Tekke ve türbelerde bulunan değerli eşyalar tespit edilerek koruma altına alınmış ve çeşitli müzelere nakledilmiştir. Sanatsal ve tarihi değeri olan mezar taşları da muhafaza edilmiştir. Tekke ve türbe eşyaları toplanırken kimi zaman, oluşturulan komisyonlardan kaynaklanan, sıkıntılar yaşandığı da görülmüştür. Yapılan ihmaller ve görevi kötüye kullanma sonucunda kaybolan değerli eşyalar olduğu gibi yurt dışına çıkarılan malzemeler de olmuştur (Dokuyan, 2021, 233,237,240). Özellikle kıymetli çiniler çalınmış, yurt dışında bulunan müze ve özel koleksiyoncuların ellerine geçmiştir. Berlin Müzesi resmi katalogunda birçok çalıntı parça yer almaktadır. Bursa Yeşil Türbe kapı tezyinatından parçalar, Şehzade ve Yavuz Sultan Selim türbelerinden büyük panolar, II. Selim ve III. Murat türbelerinden iki pano, Eyüp Türbesi'nden bir pano Berlin Müzesi'nde bulunmaktadır. Türbe yapıları konusunda ise çeşitli koruma sıkıntıları yaşandığı gözlenmiştir. Örneğin İstanbul'da bulunan tarihi ve mimari kıymeti olan türbe sayısı 1925 yılında 124 olarak tespit edilmiş ve 1930'lu yıllara gelindiğinde bu türbelerin bir kısmı terk edilmiş ve virane hale gelmiştir (Eldem, 2009, 25-26). Türkiye'de kalan bir kısım dayanıksız tekke ve türbe malzemesi ise bakımsızlıktan çürümüştür.

Tekke ve türbelerin korunması konusunda devletin titiz davranmasına rağmen gereken başarıyı sağlayamamasında içinde bulunulan ekonomik şartların da etkisi olduğu unutulmamalıdır. Tarihi yapılarda gerçekleştirilen tamir ve onarım işleri büyük hassasiyet ve maddi güç gerektirmektedir. Dönemin şartları dikkate alındığında bunun çok da kolay olmadığı anlaşılmaktadır. Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele sürecinde ülkenin üretim araçları büyük zarar görmüştür. Tarım ve hayvancılık darbe almıştır. Sanayileşmede de önemli bir zayıflık olduğu görülmektedir. Büyük kapasitelerde sanayi tesisleri ve yoğun çalışan insan sayısına ulaşan üretim alanları çok sınırlı sayıda kalmıştır. Madencilik yabancıların eline geçmiştir, demiryolları yetersiz, deniz işletmeciliği cılızdır (Tezel, 1986, 92,95). Bu olumsuzluklara rağmen devlet, yeni kurulmasına karşın, tarihi yapıların durumlarını düzeltmek için eldeki imkânlarla gereken girişimlerde bulunmaya çalışmış, uzman yetiştirmek için yurt dışına öğrenciler göndermiş, belediye bütçelerinden para ayırmıştır. Böylece tarihi yapıların korunması için bir temel atılmıştır (Karaduman, 2004, 297).

1925-1938 yılları arasında tekkelerin açılması konusu çok ciddi bir gündem oluşturmamıştır. Türbeler konusunda ise çok az da olsa bir istek olduğu göze çarpmaktadır. Hamdullah Suphi Tanrıöver türbelerin tekrar açılması konusunu gündeme getirmeye çalışmış fakat Mustafa Kemal Atatürk, Türk inkılablarının tam olarak yerleşebilmesi için en az 15 yıla ihtiyaç duyulduğunu belirterek, açılma işleminin bu süreden sonra gündeme gelebileceğini belirtmiştir (Apaydın, 2017, 157). Türbelerin kapalı olduğu bu yıllarda türbe ziyaretlerine karşı olumsuz bakıldığı ve eleştirildiği de görülmektedir. Bu işlere yönelenlere zavallı gözüyle bakılmış, türbe yapanların Allah tarafından lanetlendiğine ve bu geleneğin Hıristiyanlıktan çıktığına dönük yorumlar ortaya atılmıştır (Çelik, 2013, 24). Bu olumsuz yaklaşımlara rağmen vatandaşlar ve özellikle de kadınlar, kapalı olmasına rağmen türbeleri sahiplenmişler ve ziyaretlerini devam ettirmişlerdir (Parlak, 2019, 365).

2. İsmet İnönü'nün Tek Partili Dönem İktidarında Tekkeler (1938-1945)

10 Kasım 1938 tarihinde Atatürk'ün vefatından bir gün sonra İsmet İnönü Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Hemen ardından 26 Aralık 1938 günü toplanan CHP Olağanüstü Kurultayı'nda İnönü "milli şef ve değişmez genel başkan" unvanını almıştır. Milli şef unvanı İnönü tarafından 1946 yılına kadar kullanılmıştır ve yine bir CHP Olağanüstü Kurultayı'nda kaldırılmıştır (Dokuyan, 2013, 177). Milli şefliğin hâkim olduğu bu yılların büyük bir bölümü II. Dünya Savaşı'nın gölgesinde geçmiştir. Türkiye her ne kadar savaşa girmemiş olsa da savaşın etkilerini tüm zorluklarıyla üzerinde hissetmiştir. Hem tek partili dönem olması hem de savaşın zordığı olumsuz şartlar itibarıyla ülkede yönetim anlayışı ve kanunlar bakımından ciddi bir yumuşamanın olmadığı görülmüştür. İşte bu süreçte devletin dini konularda da halkın istek ve beklentilerini karşılayacak yeni bir anlayış benimsemekten uzak olduğu gözlenmiştir. Türkçe ezan, din eğitimi, dini yayınlar, tekke ve türbelerin durumu konusunda halkın beklediği değişiklikler hayata geçirilmemiştir.

Dini alanda beklenen yumuşamalar olmadığı gibi tam aksine bir miktar daha sertleşme havası kendisini göstermiştir. 1932 yılında yasaklanan Arapça ezan için bir ceza maddesi bulunmazken, 2 Haziran 1941 tarihinde TCK'nın 526. maddesinde değişiklik yapılarak Arapça ezan okuyanlara 3 aya kadar hapis ve 20 liraya kadar para cezası getirilmiştir (Dokuyan, 2013, 302). Tekkeler ve tarikatlar konusunda ise iktidar, Atatürk dönemindeki hassasiyetini aynen devam ettirmiştir. Halkın bu konudaki genel yaklaşımı da zaten devletin yaklaşımına paralel bir tarzda olmuştur. Şu örnek halkın bakışı açısını yansıtmaya bakımından önem arz etmektedir: 1939 yılı Mart ayında İstanbullularla açık görüş düzenleyen ve sorularını yanıtlayan Cumhurbaşkanı İnönü, Kadıköy civarından çiftçi İsmail isimli şahsın konuşmasını memnuniyetle dinlemiştir. İsmail, köylerinde kapalı bir Bektaşî tekkesinin bulunduğunu, tekkeye artık lüzum olmadığı için buranın küçük bir masrafla okula çevrilmesini istediklerini belirtmiş, tekke zihniyetinin ancak bu binaların ortadan kaldırılmasıyla ve yerlerine yeni zihniyeti temsilen okulların yapılmasıyla yok edileceğini sözlerine eklemiştir. İnönü yanındaki görevlilere konuyla meşgul olunması emrini vermiştir (*Akşam*, 4 Mart 1939, 8; *Ulus*, 4 Mart 1939, 6). Basında da tekke zihniyetinin benimsenmediği yönünde yazılara rastlanmaktadır. Bu anlamda bir örnek olarak Hatemi Senih Sarp'ın "Nesiller Arasında" başlıklı yazısından şu bölümü vermek yeterli olacaktır: "Saraylı, tekkeli ve medreseli bir cemiyetin ülkü birliği meydana getirmekten daha ziyade dağıtmaya, mistikleşmeye, inzivaya hayal ve vahimeye götüren bir karakteri olmuştu." Sarp, ifadeleriyle ortak ideal etrafında birleşememe sebeplerinden birkaç tanesini aktararak Cumhuriyet'in bu zayıflıkları giderdiğini belirtmiştir (*Tanin*, 4 Eylül 1943, 4).

Bahsi geçen yıllarda tekke ve tarikatlara göz açtırılmadığı, kolluk kuvvetlerince bu yapılara karşı sürdürülen mücadele örnekleriyle daha iyi anlaşılmaktadır. Mücadeleye ilk örnek İzmir'dendir. Şehirde Bektaşîlik ayini yaptıkları iddiasıyla yakalanan ve başlarında Bektaşî şeyhi Akif Coşkun Baba namında biri bulunan yedisi

kadın, üçü erkek kafilenin tahkikatının devam ettiği basına yansımıştır. Zanlılar ayin yapmadıklarını iddia etmişlerdir. Şahitler ise ilâhi sesleri duyduklarını ve zanlıları içki içerlerken gördüklerini savunmuşlardır. Şahıslar arasında on yedi yaşında genç bir kızın da bulunduğu anlaşılmıştır (*Ulus*, 16 Ağustos 1939, 6). Diğer bir örnek olayda ise Fatih'te, Süleyman isimli kişinin evinde gizli bir tekke ortaya çıkarılmıştır. Birçok kişinin girip çıktığı evde bir odanın tekkeye çevrildiği anlaşılmıştır. Yapılan baskın sonrasında odada çok sayıda takke, külah ve beş yüzer taneli tesbih ele geçirilmiştir. Takke ile zikir halinde olan kişiler ise yakalanarak adliyeye sevk edilmişlerdir (*Akşam*, 22 Aralık 1940, 3). Sevk edilen kişilerin isimleri şöyledir; İbrahim Karanar, Mehmet Şileptay, Ahmet Develi ve Recep Develi (*Vakit*, 22 Aralık 1940, 3). Verilecek son örnekte ise İzmir İkiçeşmelik'te Bektaşî ayini yapılan bir eve baskın yapılmıştır. Aralarında kadınların da olduğu 10 kişi yakalanmıştır. Bu evde toplanılarak ara sıra ayin yapıldığı belirlenmiştir (*Akşam*, 16 Haziran 1941, 2; *Ulus*, 16 Haziran 1941, 2).

Tekke ve tekke zihniyeti karşısında sert bir tutum sergilense de ilgili yapıların tarihsel ve sanatsal değerlerinin korunması konusunda bir hassasiyet olduğu görülmektedir. Vakit gazetesinden Niyazi Ahmet bu hassasiyeti örnekler şeklinde kaleme almış olduğu yazısında, tarihi ve sanatsal değeri olan eserlerin tamir edilmesinin gerektiğini belirtmiş ve özellikle İstanbul'da bulunan birkaç tekkenin onararak, tarihin malı olarak varlıklarını sürdürmelerini istemiştir. Gelecek nesillere tekkeler hakkında izahat verebilmek için bu yapıların kurtarılması, en azından örnek olarak birisinin müze haline getirilmesi gerektiğini de eklemiştir (*Vakit*, 15 Ağustos 1940, 3). Kemal Zeki Gençosman da "Muhafazakârlık Başka, Sanat Sevgisi Başka" başlıklı köşe yazısında tekke zihniyeti ve tarihi eser ayrımını açık şekilde ortaya koymuştur. Gençosman; saltanatı, tekke ve zaviyeleri yıktıklarını, yerine yeni düzen kurduklarını fakat tarihi eserleri canlandırmakta geç kalınmaması gerektiğini belirtmiştir. Eski eserlerin meydana çıkarılması ve korunması çalışmalarını takdirle karşılayan yazar, bu çabanın Türk inkılâbı aleyhinde bir durum oluşturmayacağını aktarmıştır (*Ulus*, 4 Ekim 1941, 2).

Basında yer alan yaklaşımın kurumlar tarafından da büyük oranda benimsenmiş olduğu görülmektedir. Şöyle ki 3 Nisan 1941'de Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Başbakanlığa yazılan bir yazıda özetle şu ifadeler kullanılmıştır: Tarihi ve mimari bakımdan çok değerli bulunan Üsküdar'da Atik Valide Camii ve Tekkesi ile Çinili'deki Efgan Tekkesi Vakıflar Müdürlüğüne haber verilmeden askeri amaçla kullanılmak üzere işgal edilmiştir. Müdürlüğün girişimlerine rağmen sadece Efgan Tekkesi'nin havuzlu odası boşaltılabilmiş, içerisine hayvan bağlanan Atik Valide Tekkesi'nin işgali ise devam etmiştir. Bu eserler ve Efgan Tekkesi havuzu emsalsiz eserlerdir. Tüm tebligata rağmen buraların boşaltılmaması acıklı bir durumdur. Hâlbuki Üsküdar'da hayvan koyabilecek kiralık yerler bulması zor değildir. Milli eserlerin korunması gerekmektedir. Böylesi davranışlar Cumhuriyet idaresi tarihinde kötü bir iz bırakabilecektir. Bu nedenle buraların boşaltılması için gereken yapılmalıdır. Gelen yazı karşısında Başbakanlık tepkisiz kalmamıştır. Başbakanlık tarafından Milli

Savunma Bakanlığı'na 5 Aralık 1941 tarihli bir yazı yollanarak bahsi geçen cami ve tekkelerde asker barındırıldığı ve hayvan yerleştirildiği hatırlatılmış, tarihi ve mimari yönden büyük değeri bulunan bu gibi yerlerin korunmasına önem verildiği belirtilerek, ilgili yerlerin boşaltılması ve Vakıflar Müdürlüğü'ne teslim edilmesi istenmiştir (BCA, 30-10-0-0/192-318-16). Diğer bir girişim ise Türk Tarih Kurumu tarafından başlatılmıştır. Kurumun hazırladığı projeye göre ülke içerisinde yer alan ve gün geçtikçe yok olan Türk-İslam devirlerine ait kitabeler hakkında bir çalışma gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Bu amaçla bir heyet de kurulmuştur. Heyet içerisinde Mükremin Halil (Yinanç) ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı gibi pek çok önemli bilim adamının görev alması kararlaştırılmıştır. Yapılacak çalışma ile cami, mescit, tekke, hankah, köprü, çeşme, nişantaşı, han ve hamam gibi eserlerde yer alan kitabelerin tespit edilmesi ve toparlanan bilgilerin basılarak yayınlanması amaçlanmıştır (*Vakit*, 4 Mayıs 1942, 3).

Atatürk döneminde tekke binaları içerisinde sanatsal değeri olmayan ama sağlam olan yapılar hastane, okul ve müze gibi çeşitli kamu hizmeti binası olarak kullanılmıştır. Gelenek İnönü döneminde de devam etmiştir. Halk da tekke binalarının hizmet binası olması yönünde olumlu bir yaklaşım sergilemiştir. Bu konudaki bazı örnekler şu şekildedir: Hacıbektaş halkı, tekkelerin kapatılmasıyla üstü açık kalan yüz odaya yakın üç katlı kârgir, mermer kaplı binanın okul, kışla ya da hastane yapılmasını ve harap vaziyetten kurtarılmasını istemiştir. Binanın yanında bulunan çeşmelerin, bağ ve bahçelerin ise eğitim kursu, ziraat mektebi ya da köy muallim mektebi olarak kullanılmasını talep etmiştir (*Ulus*, 24 Haziran 1939, 8). Diğer bir örnekte ise Galata'da bulunan Mevlevi Tekkesi'nin içerisinde müze kurulması çalışmasının devam ettiği, burası için eşya toplanmaya başlandığı, tekke içerisindeki mezarların da tamir edileceği haberi basına yansımıştır (*Vakit*, 23 Mayıs 1941, 3). Son örnekte ise Beyoğlu'nda bulunan ve ilkokul binası olarak kullanılan Galip Baba Tekkesi'nin okul vasfından çıkarıldığı, buradaki okulun başka binaya taşındığı ve tekkenin müze yapılmak üzere İnkılâp Müzesi'ne devredildiği görülmektedir (*Vakit*, 12 Kasım 1943, 3).

Başka hizmet kolları için kullanılan tekke binalarının yanı sıra, tarihi ve sanatsal kıymeti olmayan tekke-zaviye binalarının yıkılması ya da satılması-kiralınması uygulaması da İnönü döneminde devam etmiştir. Konuyla ilgili basına yansıyan onlarca haberden birkaç tanesi burada verilecektir. İlk örneğe göre Bebek-İstinye yol çalışması esnasında Rumeli Hisarı'nda bulunan eski bir tekke binasının yıktırılması konusunda vakıflar ile belediye arasında bir ihtilaf yaşanmıştır. İncelemeler sonrasında binanın tarihi bir ehemmiyeti olmadığı anlaşılmış ve yıktırılmasına karar verilmiştir (*Akşam*, 12 Temmuz 1939, 3). Tekkenin yıkılmaya başlandığı da basına yansımıştır (*Akşam*, 10 Ağustos 1939, 3). Diğer örneklerde ise İstanbul Vakıflar İdaresi tarafından yayımlanan çeşitli tekke bina ve arsasının kiralama ilanı yer almaktadır. İlanlar muhtelif tarihlere aittir. İlan konu olan yapılar ve ihale kiralama fiyat başlangıçları şu şekildedir: İstanbul Kazlıçeşme'de bulunan Bektaşî Tekkesi 12 liradan (*Akşam*,

29 Mart 1939, 10; *Vakit*, 2 Nisan 1939, 8), Fatih'te Nişancı Camii arkasında bulunan ahşap tekke 5 liradan (*Akşam*, 2 Temmuz 1940, 7), Şehremini'de bulunan Cuma Tekkesi'nin selamlık kısmı 8 liradan, Eyüp'te bulunan Mustafa Efendi Tekke odaları 5 liradan (*Akşam*, 5 Temmuz 1939, 12; *Vakit*, 12 Temmuz 1939, 12), Karagümrük'te bulunan Nurettin Tekkesi'nin selamlık kısmı 18 liradan ve aynı tekkenin harem kısmı 18 liradan (*Akşam*, 21 Kasım 1939, 7), İstanbul Yeni Mahmutpaşa'daki Şerafettin Tekkesi 10 liradan ve Eyüp'teki kârgir tekke 10 liradan (*Vakit*, 7 Şubat 1940, 6), İstanbul Koca Mustafapaşa'daki Bedevi Tekkesi 8 liradan (*Vakit*, 12 Temmuz 1940, 4), İstanbul Eğrikapı'da bulunan tekke odalarının her biri aylık 1 liradan (*Vakit*, 16 Ekim 1940, 5), Saraçhane'de bulunan Haydarhane Tekkesi aylığı 3 liradan ve Eyüp Dügmeçiler'de bulunan tekke ve arazi aylık 7 liradan (*Vakit*, 26 Haziran 1941, 6), İstanbul Merdivenköyü'nde bulunan eski bir tekke tüm müstemilatı, tekke binası ve bahçesiyle birlikte yıllık 200 liradan (*Akşam*, 14 Temmuz 1945, 8), İstanbul Seyit Nizam'da bulunan tekke 8 liradan ve Edirnekapı'da bulunan tekke 7 liradan kiralanmak üzere ihale ilanına çıkarılmıştır (*Akşam*, 4 Eylül 1941, 8). Büyükçekmece'de bulunan Gülşenî Tekkesi'nin satılması kararı ise Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün teklifi üzerine Bakanlar Kurulu tarafından 20 Haziran 1939 tarihinde kabul edilmiştir (BCA, 30-18-1-2/87-57-14). Beyoğlu Vakıflar Direktörlüğü ise Rumelihisarı civarında bulunan Tezveren Dede Tekkesi'ne ait binanın taş aksami hariç olmak üzere ahşap kısmını 750 lira açılış bedeliyle açık artırmayla satışa çıkarmıştır (*Vakit*, 2 Kasım 1945, 6).

3. İsmet İnönü'nün Tek Partili Dönem İktidarında Türbeler (1938-1945)

1945 yılına kadar olan süreçte tekkeler mevzusu çok fazla gündem oluşturmamış ama türbeler konusu hem basında hem de Mecliste sıkça dile getirilmiştir. Kimi zaman konu üzerinde genel değerlendirilmeler yapılırken, kimi zaman ise doğrudan bir ya da birkaç türbe hakkında gelişmeler gündemde yer almıştır. Tekkelerin açılmasıyla ilgili bir çıkış görülmezken, türbelerin bir kısmının açılması gerektiği ya da tamir-bakım konusunda girişim zorunluluğu sürekli olarak zikredilmiştir. Özellikle yaklaşan İstanbul'un 500. fetih yılı kutlamaları çerçevesinde Fatih dönemi türbeleri ve İstanbul'da bulunan muhtelif türbeler öncelikli olarak konuşulmuştur. Bu türbeler dışında çeşitli illerde bulunan Türk büyüklerine atı türbelerin bakımsızlığı ve ilgili türbelere hangi kurumun bakacağı yönündeki tartışmalar da kamuoyunun önüne çıkarılmıştır.

İlk olarak İstanbul'un fethinin 500. yılı münasebetiyle gündeme gelen Fatih dönemi türbeleriyle ilgili tartışmalar incelenecektir. Fethin yıldönümüne çok fazla zaman olmasına rağmen konu ilk olarak 1939 yılında basın aracılığıyla gündeme girmeye başlamıştır. *Akşam* gazetesinde yer alan haberde bir vatandaşın gazeteye yazdığı yazıya yer verilmiştir. Vatandaş öncelikli olarak Fatih Sultan Mehmet'in türbesinin onarılmasıyla işe başlanmasını istemiştir. Türbenin bazı camları kırıktır, bir pencere tenekeyle kapatılmıştır. Mozaikleri harap olmuştur. Türbenin içerisinde demir bir karyola ile bir yatak mevcuttur ve burada türbe muhafızı yatmaktadır. Türbe

tamamen perişan olmak üzere. Fatih'in yanında bulunan ve haremine ait türbede ise muhafızın ailesi ikamet etmektedir (*Akşam*, 28 Haziran 1939, 3). Türbenin bu içler acısı durumu karşısında hangi kurumun sorumlu olduğu net olarak belli değildir. Çünkü İstanbul'da bulunan ve tarihi-mimari kıymeti olup senelerdir harap durumda bulunan cami, medrese, tekke, türbe ve çeşme gibi eserler farklı resmi birimlere bağlı durumdaydılar. Örneğin camiler vakıflara, çeşmeler belediyelere, türbeler ise Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmışlardı. Bu durum birbirleriyle ilişkileri olan eserlerin farklı mimarlarca tamir edilmesine, tarihi ve mimari ahenginin bozulmasına yol açmaktaydı. Karmaşık durumun çözülmesi amacıyla ve yaklaşan fetih programı hazırlığı münasebetiyle vakıflar idaresi; belediye ve müzeler idaresine başvurarak ortak çalışma ile tamir sürecinin yürütülmesini teklif etmiştir (*Akşam*, 10 Haziran 1943, 3). Kurumlar arasındaki iletişimsizlik mevzuu sadece Fatih Külliyesi için değil, tarihi değeri olan tüm yapılar için büyük karmaşa yaratmıştır. Ya kurumlar sorumluluklarını tam olarak yerine getirmemişler ya da aynı mimarın eseri farklı şekilde yorumlanarak restore edilmiştir.

Fatih Camii ve Türbesi'nin tek problemi restorasyonu olmamıştır. İstanbul'daki birçok eserde olduğu gibi yapının etrafı temiz tutulmamış veya farklı yapılarla gölgeleşmiştir. Mustafa Ragıp Esatlı "Fatih Camii'nin, Türbesi'nin Etrafını Kirleten Bu Pislik, Hemen Kaldırılmalı" başlıklı yazısında konuyu gündeme taşımıştır. Yazarın aktardığına göre Fatih Camii ve Türbesi'nin dibine kurulan halk pazarı sıkıntı yaratmaktadır. Bu durum hem çirkin bir görüntü ortaya koymakta hem de vicdanları sızlatmaktadır. Eski kültürün önemli hatıralarının bir alışveriş meydanı haline getirilmesi durumunu kabullenemeyen Esatlı, sorunun çözümü için pazarın başka yere taşınması gerektiğini aktarmıştır (*Akşam*, 2 Şubat 1944, 6).

Fetih hazırlıkları sadece Fatih'in türbesinin tamiri ile geçiştirilemeyecek önemli bir süreç olduğu için, Fatih döneminde yaşayan diğer önemli isimlerin türbelerinin tamiri de gündeme getirilmiştir. Konuyla ilgili çalışan Yüksek Mimar S. Çetintaş, Tanin gazetesinde kaleme aldığı "Beş Yüzüncü Yıldönümü Hazırlık Programında Mühim Maddeler" başlıklı yazısında fetih hazırlıklarına daha geniş bir çerçeveden bakmaya çalışmıştır. Çetintaş, İstanbul'un fethinin 500. yılı hazırlıkları kapsamında fethin şehitlerinin İstanbul'da bulunan ve gazilerinin Anadolu'ya yayılan türbelerini gündeme getirmiştir. Yine Fatih'in askerlerinden kalma eserleri de dikkate alınması gereken yapılar olarak öne çıkarmıştır. Örneğin Fatih'in topçubaşısı Balı Süleyman tarafından yapılan ve Silivrikapı'da bulunan cami, tekke, çeşme ve türbe harap haldedir. Türbenin mezar taşı bile kalmamıştır. Fatih'in önemli mimarlarından Sinan (Atik) tarafından yapılan ve Fatih civarında bulunan Kumrulu Mescit ve yanındaki Sinan'ın mezarı da harap durumdadır ve tahta evler arasında sıkışıp kalmıştır. Fatih dönemi önemli eserlerine imza atan bu mimarın eserlerinin 500. yıl hazırlıkları çerçevesinde imar edilmesi önem arz etmektedir. Diğer yandan Rumelihisarı'nın ilk kumandanı Hızır Bey'in türbesi ise Unkapanı'nda bir çukurda yapılan mescidin dibinde ve otlar arasında terk edilmiş durumdadır. Yazara göre bu tip eser ve türbelerin

imar ve ihya edilmesi tarihi bir borçtur. Fatih dönemiyle alakalı olup yeri uygun olmayan kabirler ise uygun bir yere toplanmalıdır. Sergilenen gayretlerle fethin 500. yılına hazırlanırken, Cumhuriyet dönemi kültür yaklaşımının büyük bir yansıması da ortaya konulmuş olacaktır (*Tanin*, 4 Mart 1944, 5).

Fethin kutlamalarına hazırlık haricinde İstanbul'da bulunan başkaca birçok türbe de gündeme gelmiştir. Bunlardan birisi Beşiktaş'ta bulunan Barbaros Hayrettin Paşa'ya ait olan türbedir. Türbe sadece yapının durumuyla alakalı olarak gündeme gelmemiş, aynı zamanda Preveze Deniz Zaferi'nin kutlamaları münasebetiyle de halkın dikkatine sunulmuştur. İlk olarak 1940 yılında Paşa'nın türbesinin etrafında bulunan yapılar büyük oranda yıkılmış ve türbe ortaya çıkmıştır. Türbe yanında bulunan duvarda yer alan kitabeler ise muhafaza edilmek üzere yerlerinden sökülmüş ve yapılacak yeni duvar üzerine bu kitabelerin konulması planlanmıştır (*Akşam*, 24 Nisan 1940, 3). Yaklaşık dört ay sonra türbenin etrafında bulunan ve yıktırılan duvarların yeniden inşa sürecinin tamamlandığı duyurulmuştur. Yeni duvarların açılışının ise Preveze Zaferi'nin yıldönümü olan 27 Eylül günü yapılacak kutlamalara denk getirileceği bildirilmiştir (*Akşam*, 29 Ağustos 1940, 3). Zaferin 402. yıldönümü münasebetiyle geniş bir kutlama töreni planlanmıştır. Saat 10.00'da başlayacak olan törende türbe etrafı bayraklarla ve tarihi hatıralarla süslenecektir. Kurdele kesildikten sonra nutuklar söylenecektir (*Akşam*, 19 Eylül 1940, 3). Kutlama günü gecesinde şehir aydınlatılacak, kutlamalara sivil ve askeri okul öğrencileri, izciler ve parti temsilcileri katılacaktır. Uçak filosu türbe üzerinde uçuşlar yapacaktır. Limanda bulunan gemiler ise düdükle çalarak törene katılacaklardır. Çelenk koyma, havaya atış ve bir dakikalık saygı duruşu da programın içerisinde olacaktır. Kutlama gecesi halkevlerinde Barbaros'un kahramanlıkları ve hayatı ile ilgili müsamereler düzenlenecektir (*Akşam*, 26 Eylül 1940, 1). Planlanan kutlama 27 Eylül 1940 günü büyük coşkuyla gerçekleşmiştir. Halk ve resmi davetliler türbe etrafında toplanmış, yetkililer tarafından heyecanlı nutuklar atılmıştır (*Akşam*, 28 Eylül 1940, 1, 5).

Barbaros'un türbesi etrafında bulunan binaların yıkılmasına ve meydanın açılmasına 1941 yılında devam edilmiştir. Hasanağa Karakolu da bu amaçla istimlak edilmiştir. Ayrıca Barbaros Meydanı'na Barbaros'un bronzdan büstünün konulması kararlaştırılmıştır (*Akşam*, 14 Haziran 1941, 3). Yaklaşık 1 Temmuz Denizcilik Bayramı'na kadar Barbaros'un türbesinin etrafının açılması işleminin bitirilmesi hedeflenmiştir. Yıkılan binaların yerine planlanan şekilde yapıların konulacağı aktarılmıştır. Tüm binalar yıkıldıktan sonra türbenin Tramvay Caddesi'nden dahi görülebilmesi amaçlanmıştır (*Akşam*, 19 Haziran 1941, 3). 1942 yılında da türbeyle ilgili yapılan çalışmalar devam etmiştir. Türbe önünde su sporları mevsiminin açılışı münasebetiyle bir merasim düzenlenmiştir. Kürek yarışları yapılmış, türbeye çelenkler konulmuş ve saygı duruşu gerçekleşmiş, yetkililerce nutuklar söylenmiştir. Yarışmalarda Barbaros Kupası da verilmiştir (*Akşam*, 15 Haziran 1942, 5). Aynı yıl eylül ayında gerçekleşecek olan Preveze Deniz Zaferi kutlama hazırlıkları da basına yansımıştır. Barbaros, vasiyet olarak denize yakın ve denizi görecektir şekilde

defnedilmek istemiştir. Bu isteği gerçekleşmiş fakat türbenin etrafı bina ve ağaçlarla kapatılmıştır. Etraftaki binaların kaldırılmaya devam edileceği, meydana ağaç dikilmeyeceği hatta dikili ağaçların söküleceği duyurulmuştur (*Akşam*, 7 Ağustos 1942, 3). Bahsedilen temizleme ve tanzim işleri kutlamalara kadar büyük oranda tamamlanmıştır. Türbenin etrafındaki ağaçlar sökülmüş ve yerine yeşillik alan oluşturulmuştur. Oluşan bahçenin çevresinden yaya yolları geçirilmiştir (*Akşam*, 27 Eylül 1942, 2). Barbaros'a ait heykelin açılışı ise 25 Mart 1944 tarihinde İsmet İnönü tarafından yapılmıştır. Halk türbe ve heykelin bulunduğu alana yoğun ilgi göstermiştir (*Ulus*, 26 Mart 1944, 1).

İstanbul içinde gündeme getirilen diğer bir türbe yapısı Galata Mevlevihanesi'nde bulunan türbeler olmuştur. 1944 yılı Milli Eğitim Bakanlığı bütçe görüşmelerinde Tokat Milletvekili Nazım Poroy hem bu konuyu hem de türbeler konusunu genel olarak yorumlamaya çalışmıştır. Vekilin anlattığına göre, kendisine gelen bilgiler çerçevesinde türbelerin kapatılması ile birlikte içinde bulunan şallar, el yazmaları ve kütüb-i nefiseler çürümeye terk edilmiş ya da çalınmıştır. Temizlik için dahi türbelerin açılmasına izin verilmemektedir. Birçok türbe bakımsız ve camları toz içindedir. Vekil, Galata Mevlevihanesi'nde bulunan üç türbeyi bakımsızlığa örnek olarak aktarmıştır. Bu türbelerden bir tanesi ahşap olarak inşa edilmiş, zaman içerisinde yok olup gitmiştir ve içerisindeki eşyaların akıbeti ise bilinmemektedir. Diğer iki türbenin içi ise tozdan görünmez haldedir. Buranın vakıflara mı belediyeye mi ait olduğu tartışılmış ve tekke ile mezarlıklar belediyeye teslim edilmiştir. Mezarlık kısmı çöplük içindedir. Burası tarihi kıymeti olan bir mezarlıktır. Kumbaracı Ahmet Paşa, Ankaralı İsmail Efendi ve Şeyh Galip bu mezarlıktadır. Buralar birer küçük müze niteliğindedir. İçindeki malzemeler iyi muhafaza edilmemektedir. Ülke genelinde de türbelerdeki eşyalar görevli yetersizliğinden tam olarak defterlere geçirilemediği için kaybolmaya mahkûm bırakılmışlardır. Hâlbuki tekke ve türbeler kapatıldıktan sonra burada bulunan değerli eşyaların nasıl kayıt altına alınıp değerlendirileceği açıkça belirtilmiştir. Türbelerin açılması konusuna da değinen Poroy; Barbaros'un heykelinin açılması planlanırken türbesinin kapalı olmasının garipliğinden bahsetmiştir. Dünya savaş içerisindeyken türbelerin açılması işini görüşmenin uygun olmadığını ama bu durumun türbelerdeki eşyaları korumak için çaba sarf etmeye bir engel teşkil etmediği görüşünü de Meclise sunmuştur. Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel eleştirilere cevap vermek için Meclis kürsüsüne gelmiş; belediye, vakıflar ve Milli Eğitim Bakanlığı arasında eski eserler konusundaki anlaşmazlığın halledilmesinin zor bir mesele olduğunu aktarmıştır. Bakan'ın ifadelerine göre İstanbul'da Bakanlık denetiminde bulunan türbelerin 30'dan fazlası tamir edilmiştir. Bütçeden bu iş için 55.000 lira gibi az bir miktar ayrıldığı için para öncelikli olan yerler için kullanılmıştır. Poroy'un bahsettiği Şeyh Galip türbesi de kurtarılmıştır. Temizliği konusuyla ise ayrıca ilgilenilecektir (*TBMMTD*, 25 Mayıs 1944, 263-266, 292).

Poroy'un Meclis gündemine taşıdığı diğer türbe Gazi Osman Paşa'nın türbesidir. Vekil 1945 yılı Milli Eğitim Bakanlığı bütçesi görüşmeleri sırasında

konuyla alakalı olarak, abidelerle ilgili önemli çalışmaları olan Esat Serezli'ye ait bir yazıyı kürsüden sunmuştur. Serezli'ye göre Fatih'in ve zevcesi Gülbahar Hatun'un türbesi çok iyi korunmuştur. Osman Paşa Türbesi için ise aynı cümleleri kurmak mümkün değildir. Kurşunları yok olmuş, yerine çimento sürülmüş, kapının yanındaki mermer kaplamalardan birisi yana düşmüş, bir diğeri yerinden oynamış ve düşmek üzere, kırık ve kiltsiz olan kapısı ardına kadar açık durumda, tahta döşeme harap halde, sanduka üzerindeki yeşil çuha eskimiş ve solmuş, sanduka delik deşik, fes ağarmış durumda, pencereler kırık ya da çatlak, sıvalar dökülmüş, akıntılar olmuştur. Bir Türk kahramanının türbesi bu şekildedir. Serezli, yaşadığı üzüntü sonrasında Vakıflar İdaresi'ne gidip durumu anlatmış fakat onlar türbelere bakmadıklarını ve türbelerin müzelere devredildiğini söylemişler. Ardından Topkapı Sarayı'na giderek müdür Tahsin Uz'a durumu anlatmış ve Uz kendilerine devredilen türbe sayısının 72 olduğunu ama İstanbul'da çok daha fazlasının bulunduğunu belirterek sorumlulukları dışında kalanlarla ilgilenemeyeceklerini anlatmıştır. Osman Paşa Türbesi'nin de kendi listelerinde olmadığını fakat o ve onun gibi birkaç türbenin listeye alınması için çalıştıklarını da eklemiştir. Bu durum karşısında Serezli son söz olarak kabahatin ne Milli Eğitim'de ne vakıflarda olduğunu, kabahatin Osman Paşa'da olduğunu söyleyerek sitem etmiştir. Serezli'nin yazısını aktardıktan sonra Poroy, okudukları ve gördükleri karşısında türbelerin sahipsiz olduğu kanaatine vardığını belirtmiştir (*TBMMTD*, 23 Mayıs 1945, 307-308). Bu eleştiri üzerine Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel söz almıştır. Bakanın anlattığına göre türbelerin kıymetli olanları Milli Eğitim Bakanlığı'na bırakılmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere tüm türbeler Bakanlık bünyesinde değildir. Türbeler kapatıldıktan sonra konuyla ilgili bir talimatname yayınlanarak her ilde müftü, milli eğitim müdürü ve vakıflar müdüründen oluşan bir heyet hangi türbelerin kıymetli olduğunu tespit etmekle görevlendirilmiştir. İstanbul'da eser çok olduğundan heyet daha geniş tutulmuştur. Heyet 70 civarında türbeyi kıymetli olarak tespit edip Milli Eğitim Bakanlığı bünyesine bırakmıştır. Bu türbelerle ilgili 1937 yılına kadar bir girişimde bulunulmamış, ondan sonraki yıllarda 60 tanesi Milli Eğitim Bakanlığı tarafından tamir edilmiştir. Bakan, vakıflar bütçesi sınırlı kaldığı sürece geriye kalan türbelerin tamirinin zor olacağını belirtmiş, bu konuda Vakıflar Müdürlüğü'ne 70 türbenin dışında kalan türbeleri onların tamir etmesi gerektiğini söylediğini anlatmıştır. Ülke genelinde ise 2.000 türbe içinde 700 tanesinin kıymetli olarak kabul edilip Milli Eğitim Bakanlığı denetimine bırakıldığı bilgisini de vermiştir. Bunların dışında kalan 1.300 civarında türbenin tamirinin de vakıflarca gerçekleştirilmesini istediğini de eklemiştir (*TBMMTD*, 23 Mayıs 1945, 316-317).

İstanbul'da bulunan türbelerle ilgili birkaç örnek gelişme daha sunularak bu konu nihayetlendirilip diğer şehirlerdeki türbeler konusuna geçilecektir. İlk örnek 1941 yılına ait olup Mahmutpaşa Camii ve Türbesi'yle ilgilidir. Vakıflar İdaresi camiye tamir etmiş fakat türbe Müzeler Müdürlüğü yetkisi altında olduğu için o kuruma havale edilmiştir. Tamir esnasında burada bulunan değerli çinilerin titizlikle muhafaza edilmesi planlanmıştır. Böylece birçok turist burayı ziyareti sağlanmış

olacaktır (*Akşam*, 27 Nisan 1941, 5). Diğer gelişme ise İstanbul Unkapanı'nda bulunan Horoz Baba Türbesi ile alakalıdır. Türbenin arsasının ücretsiz olarak Gazi Kemal Paşa Caddesi'ne katılması yönünde görüş sorulmuştur. Başbakanlık, Horoz Baba Türbesi'nin ücretsiz olarak istimlak ile ilgili görüş bildirmesi için 29 Nisan 1941 tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne mütalaasını sormuştur. Genel Müdürlük tarafından Başbakanlığa yazılan 7 Kasım 1941 tarihli yazıyla İstanbul Unkapanı'nda bulunan türbenin arsasının vakıf malı olarak görünmesinden dolayı caddeye katılması için metresi 20 liradan toplam 60 liraya istimlak edilmesinin uygun olacağı değerlendirilmesi yapılmıştır. 17 Kasım 1941 tarihinde Başbakanlık bu istimlake ücret ödenmesi kaydıyla izin vermiştir (BCA, 30-10-0-0/192-318-14). 1942 yılında ise Bizans'tan kalma Bozdoğan Kemer ve kemerin yanındaki Gazanfer Ağa Medresesi, türbe ve sebilin tamir edileceği duyurulmuştur. Bu eserler tarihi kıymeti çok yüksek eserler statüsünde değerlendirilmiştir (*Akşam*, 14 Ağustos 1942, 3). Aradan yaklaşık üç yıl geçmesine rağmen bu türbenin tamirata geçilememiş ve İstanbul Valisi Lütfi Kırdar, içinde küçük bir müze açılan Gazanfer Ağa Türbesi'nin tamir edileceğini duyurmuştur (*Ulus*, 19 Mayıs 1945, 2). Diğer bir türbe ise Eyüp'te bulunan Siyavuş Paşa Türbesi'dir. Yapının sanatsal yönü kuvvetlidir ve değerli çinilerle süslenmiştir. Türbe tamirinden bir haber yoktur ama türbede görevli olan türbedarın, yerinden düşen çinileri özenle sakladığı basına yansımıştır (*Akşam*, 9 Haziran 1945, 5). Son örnek olay ise Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu tarafından 1945 yılında yayınlanan bir bültenle ilgilidir. Bültende, İstanbul'un tarihi abideleri ile ilgili bilgiler yer almıştır. Fatih ve Çapa arasında bulunan eserlerin çoğunluğunun harap olduğu anlaşılmaktadır. Fatih'te, Emir Ahmet Buhari Türbesi büyük oranda yıkık durumdadır. Türbe etrafında bulunan 12 hücreli tekkeden eser kalmamış, arsasının da çoğu satılmıştır. Kanuni'nin vezirlerinden Hüsrev Paşa'nın türbesinde ise lahit ve bini geçkin çininin yerinde yeller esmektedir. Pencereleri kırık olduğundan içerisi güvercin gübresiyle dolmuştur (*Akşam*, 31 Ekim 1945, 3; *Tanin*, 11 Temmuz 1945, 4).

İstanbul dışında birkaç şehirde bulunan türbelerle ilgili bilgilere de basın, Meclis ve arşiv belgeleri aracılığıyla ulaşmak mümkün olmuştur. Bursa Yeşil Camii ve Türbesi, İstanbul türbeleri dışında hakkında en çok konuşulan tarihi yapılar arasında yer almıştır. 1940 yılında türbenin onarımı için ihaleye çıkılmıştır. Tarihi bir eser tamir etmiş olan mimar ve mühendislerin ihaleye katılabileceği ilan edilmiştir (*Ulus*, 5 Kasım 1940, 5). Yapının durumu 1941 yılında gerçekleşen Vakıflar Genel Müdürlüğü bütçesi görüşmelerinde Bingöl Milletvekili Feridun Fikri tarafından Meclis gündemine taşınmıştır. Vekil, Yeşil Cami ve Türbeyi gezmiştir. Buradaki bazı çinilerin eksik olduğunu, yapılan tamiratin yanlışlıklar içerdiğini, kimi kısımların rutubetten zarar gördüğünü, bu yapının tamirinin durumunu ve bahsettiği sıkıntılarla ilgili neler yapıldığı konusunda Vakıflar Genel Müdürü'nden açıklama beklediğini belirtmiştir. Bunun üzerine Vakıflar Genel Müdürü Fikri Kiper vekile cevap vermek için kürsüye gelmiştir. Kiper'in aktardığına göre türbeler Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde tamir edilmektedir. Bakanlığın kendilerine müracaatıyla yakın zamanda türbeye bir

heyet gönderilmiş ve bu heyet yapılması gerekenleri belirlemiştir. Çiniler uzun yıllar sonunda eskimiştir ve tamir kapsamına alınmıştır. Kiper'den sonra söz alan Çanakkale Milletvekili Ziya Gevher Etili de konuyla ilgili konuşmuştur. Vekil, bu eserin sanatsal ve tarihi kıymetinden bahsederek, restorasyon işlerinin tek elden yürütülmesinin gerekliliğini belirtmiştir. Cami ve türbeyi birbirinden ayrı düşünmemek gerekmektedir. Eserde kullanılan çinilerin toprağının tam olarak nereden getirildiği hâlâ meçhuldür. İznik'te, tespit edilemeyen bir yerden getirildiği bilinmektedir. Kütahya çinileri İznik çinilerinin yerini tutmamaktadır. Türbeyi muhafazada görevli bir memurun anlattığına göre bir mimar, türbedeki tüm çinileri sökülüp yeniden yapılandırma yolunu düşünmüştür. Fakat vekile göre bunlardan bir tanesine bile el sürmek cinayettir. İlgililer bu plana izin vermemelidirler. Daha önceki tarihlerde yapılan tamirler ise türbenin sanat ve zevk değerini olumsuz etkilemiştir. Yeşil Türbe'nin yanındaki imaretin satılmasını da eleştiren Etili, bu eserin alan kişi tarafından yıktırıldığını, sanat eserlerini yalnız tabiatın değil insanların da kendi elleriyle mahvettiğini anlatmıştır. İmaretin satılmasının hata olduğu anlaşılınca burası istimlak edilmiştir ama imaret artık yoktur. İstimlak alanının müze haline getirileceği söylenmektedir. Vakıfların imar heyeti ve mimarları sanatsal yönden yetersiz bakışa sahiptirler. Bu işlerden anlayan bir sanat adamının heyetin başına geçirilmesi gerekmektedir. Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel konuyla ilgili söz alarak Yeşil Türbe üzerinde yaklaşık iki yıldır durduklarını belirtmiş, bu eserin 25 yıl önce Mimar Asım Kömürcü tarafından vakıflar aracılığıyla tamirden geçirildiğini hatırlatmıştır. Düşen çinilerin yerine yenileri eklenmiştir. Fakat Yunan askerleri Bursa'ya girince çinilerin bir kısmını sökülüp götürmüşlerdir. Yücel, mimarlarından birinin türbenin durumunu tetkik ettiğini, bununla yetinmeyerek Topkapı Sarayı Müzesi müdürü başkanlığında üç mimar ve eski eserleri bilen bir uzmandan oluşan komisyon kurulduğunu, komisyonun bir rapor hazırladığını ama bunu da yeterli görmeyerek raporu Fransız Profesör Gabriyel'e okuttuklarını anlatmıştır. Ondan da rapor olarak tetkik aşaması bitirilmiştir. Eski çinileri bulma imkânı olmadığı için önceki tamiratta kullanılan çinilerden kalanların kullanılması planlanmaktadır. Aslına uygun şekilde tamir süreci başlatılmıştır. Konya Milletvekili Osman Şevki Uludağ da konuya dâhil olarak türbe onarımı için yabancı görüşünün alınmamasının uygun olacağını söylemiştir. Alman Kürlit'in, Edirne Darüşşifası odalarını beş köşeli olarak resmettiğini hatırlatarak bu durumun yabancılara Türk mimarisinden anlamadığını gösterdiğini iddia etmiştir (*TBMMD*, 28 Nisan 1941, 133-137).

Yücel'in bahsettiği tamirat işleri 1941 yılı içerisinde Bakanlık denetiminde devam etmiştir fakat yapılan tadilat kışın şiddeti ve hava muhalefeti yüzünden gecikmiş, belirlenen süre içerisinde tamamlanamamıştır. Sürenin uzatılması amacıyla Başbakanlığa 20 Haziran 1942 tarihinde başvuruda bulunulmuştur (BCA, 30-10-0-0/192-318-20). Yeşil Türbe tamiratının henüz tamamlanamadığı 1944 yılı Milli Eğitim Bakanlığı bütçe görüşmelerine de yansımıştır. Bakan Yücel, türbeyle beş seneden beri uğraştıklarını, hassas bir iş olduğu için bir evi tamir etmek gibi kısa sürede hallolmasının beklenmemesinin gerektiğini açıklamıştır (*TBMMD*, 25 Mayıs 1944, 292).

Yeşil Türbe dışında birçok kıymetli türbenin bulunduğu Bursa konusunu Falih Rıfki Atay da köşesinde “Bursa’yı Koruyalım ve Kurtaralım” başlıklı bir yazı ile gündeme taşımıştır. Tarihi eserler karşısında hassasiyet gösterilmemesinden şikâyetçi olan yazar, tuğlaları başka yerde kullanılmak için Yıldırım Beyazıt devrinden kalma bir türbenin yıkıldığını aktarmıştır. Bu türbe harap da olsa ayakta kalmalıydı. Çünkü bu yapı sanatsal ve mimari tarihimiz hakkında ders veren bir özelliğe sahipti. Atay, Bursa’da bunun gibi birçok harap ya da iyi durumda olan ve korunması gereken eserlerin bulunduğunu hatırlatmıştır (*Ulus*, 3 Temmuz, 1941, 1).

1938-1945 yılları arasında gündeme gelen diğer birkaç türbe ise Konya, Kütahya, Edirne, Nevşehir ve Kastamonu ile alakalıdır. Konya’da bulunan Mevlana Külliyesi ve Türbesi’nde Cumhuriyet döneminde ilk tamirat 1929 yılında yapılmıştır. 7.570 lira harcanan bu tamiratın ardından ikinci tamirat 1940 yılında gerçekleşmiştir. Bu işlem için ise 1.018 lira sarf edilmiştir. Külliye 1942 yılında ise 750 lira harcanarak üçüncü bir tamirat icra edilmiştir (Özönder, 1987, 37). Kütahya’da bulunan ve 1936 yılında satışına izin verilen 12 parça gayrimenkulün içerisinde yer alan Hacı Arap Vakfı’na ait bir bölümde türbe arsasının bulunduğu görülmüş ve buranın satışının onaylanmasına Bakanlar Kurulu tarafından 10 Eylül 1940 tarihinde karar verilmiştir (BCA, 30-18-1-2/92-86-19). Edirne’de yaşayan Yüksek Mimar Kemal Altan ise tarihi eserlerin durumuyla ilgili bir yazı kaleme almıştır. Edirne’de bulunan birçok tarihi eserin harap ve bakıma ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Kazım Dirik başkanlığındaki Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu tarafından bu eserler sıraya konularak tamir süreci işletilmektedir. Gülşeni Veli Dede dergâhına ait türbe ve Gülşenilere ait mezarlar da bu kurumun tamir planları içerisinde yer alan eserler olarak öne çıkmaktadır (*Akşam*, 1 Haziran 1941, 5). Diğer türbe mevzuu ise Hacı Bektaşî Veli Külliye ve Türbesi’nde bulunan eşyalarla ilgilidir. Milli Eğitim Bakanı Yücel, 1944 yılı Bakanlık bütçe görüşmeleri sırasında türbelerdeki eşyalar konusunda eskiye dayanan bir bilgiyi vermenin tam anlamıyla mümkün olmadığını ama Hacı Bektaşî Veli Dergâhı’ndaki eşyaların çok titiz olarak alınıp koruma altında tutulduğunu hatırlatmıştır. Gümüş bir kapı dahi gümüş olduğu için çıkarılıp getirilmiştir ve Etnografya Müzesi’nde sergilenmektedir. Türbe eşyalarının yakın zamanda çalındığı yönünde iddialar varsa araştırma imkânının olduğunu ama çok eski anlatılara fazla kulak asılmaması gerektiğini belirtmiştir (*TBMMTD*, 25 Mayıs 1944, 292). Son olarak ise Kastamonu’da bulunan İsmail Bey Medresesi’nin İslam müzesine dönüştürüleceği haberi basına yansımıştır. Medrese etrafında bulunan cami, türbe ve imaret ise korunarak müzeye ayrı bir güzel görüntü kazandırılması arzulanmıştır (*Ulus*, 5 Ocak 1944, 2).

Bahsettiğimiz dönem içerisinde türbelere gereken ilginin gösterilmediği eleştirileri yapılmış olsa da Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel 1945 yılında CHP iktidarının eski eserler konusundaki hassasiyetini dile getirmek için “Eski Eserler ve Müzelerimiz” başlıklı bir yazı hazırlamış ve bu yazı *Ulus* gazetesinde yayınlanmıştır. Atatürk ve İnönü’nün konuyla olan yakın alakalarının koruma girişimlerini

güçlendirdiğini aktaran bakan, eski eserlerin toplanmasının yanı sıra tarihi yapıların onarılmasıyla da ciddi olarak ilgilenildiğini belirtmiştir. İstanbul, Ankara, Bursa ve Erzurum gibi kentlerde birçok cami, medrese ve türbenin onarıldığını aktaran bakan, son yıllarda bu onarımlar için harcanan miktarın 1,5 milyon lirayı geçtiğini aktarmıştır. Çelebi Mehmet ve Ertuğrul Gazi türbelerini de onarılan türbelere örnek olarak göstermiştir (*Ulus*, 18 Şubat 1945, 4).

4. İsmet İnönü'nün Çok Partili Dönem İktidarında Dini Konularda Yumuşama, Tekkeler ve Tarikatlar Mevzusu (1946-1950)

İkinci Dünya Savaşı süreci, Türkiye için çok iyi geçmemiştir. 1939-1945 yılları arasında Türkiye'de savaş ekonomisinin etkileri kendini hissettirmiştir. Savaşa dâhil olunmasa da iki milyon genç silâh altına alınmıştır. Askeri harcamalar artmış ve yatırım oranları ise oldukça düşmüştür (Güner, 1978, 45). Yüksek enflasyonla birlikte devlet, mali ihtiyaçlarını karşılayabilmek için yeni ve yüksek vergiler uygulamış ama bu da yeterli olmayınca Merkez Bankası emisyonlarına başvurulmuştur. Tedavüldeki para miktarı büyük oranda artış göstermiştir. 1938-1944 yılları arasında para arzı 219 milyon liradan 995 milyon liraya yükselmiştir. Piyasadaki para miktarının artması fiyat artışlarını hızlandırmış, iktidar yaşanan artışı engellemek için Milli Korunma Kanun'a dayalı olarak zabıta tedbirlerini uygulamaya başlamıştır. Bu tedbirler de başarılı olmamış ve serbest fiyat politikasına geçilmiştir. Fakat fiyat artışları önlenemez bir hâl almıştır. Sabit ücretle çalışanlar ezilirken, karaborsacılığa dayalı yeni bir zengin grup ortaya çıkmıştır. Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi gibi haksız kazanç önleme girişimleri de başarısız olmuştur (Timur, 1994, 19-20). Alınan önlemler ülkede açlık yaşanmasını önlemiş fakat halk tarafından hoşnutsuzluk barındıran bir ortam doğurmuştur. Devletin borçları savaş sırasında çok fazla artmış ve iç borç 620 milyon liradan, savaş bitiminde 1,5 milyar liraya ulaşmıştır (Turan, 1999, 165).

İkinci Dünya Savaşı'nın, demokrasiyi savunan cephe tarafından kazanılması sonrasında Türkiye bu grubun bir üyesi olabilmek için gayret içerisine girmiştir. Bu manada çok partili hayata geçiş ve demokrasinin uygulanması kriterleri Türkiye'nin yerine getirmesi gereken ölçütler olarak ortaya çıkmıştır. İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde çok partili hayatın ilk örneği olarak bilinen ve 1945 yılında kurulan Milli Kalkınma Partisi'nin ardından 1946 yılı itibarıyla birçok siyasi parti kurulmaya başlanmıştır. Bu partiler içerisinde kalıcı olması ve Türk siyasal hayatına bıraktığı izlerle Demokrat Parti önemli bir yere sahiptir. Celal Bayar başkanlığında 7 Ocak 1946'da kurulan DP kısa sürede güçlenmeye başlayınca, iktidarda bulunan CHP izlediği politikalarda bir yumuşama sürecine gitmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu yumuşama sürecinde en dikkat çeken değişiklikler ise din ve inanç konusunda kendisini göstermiştir. Halkın bu yöndeki beklentileri karşılanmaya çalışılmıştır.

Aslında DP kurulurken çeşitli çekincelerin olduğu bilinmektedir. Daha önceki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimleri irticai faaliyetlerin gölgesinde başarısızlığa uğramıştır. İnönü, bu tecrübelerin ışığında DP kurulurken laiklik konusunda taviz verilmemesine özen göstermiştir. İnönü, DP'yi kurmadan önce kendisine gelen Celal Bayar'a daha önce sıkıntılar çıkardığını düşündüğü Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası programında yer alan "İtikadat-ı diniyeye biz riayetkârız" tarzında bir ifade bulunup bulunmadığını sormuş, Bayar ise bunun yerine "laikliğin dinsizlik olmadığı" yönünde ifade kullandıklarını belirtmiştir. İnönü bu ifadede sıkıntı olmayacağını söylemiştir (Toker, 1998, 81). Her ne kadar laiklik konusunda sıkı bir duruş sergilenmeye çalışılsa da seçimlerde halkın desteğinin alınmasında dini konularda atılacak adımların önemli katkılar sağlayacağı düşüncesi gittikçe güçlenmiştir. DP'nin ibadetler ve din eğitimi konusunda yapmış olduğu yoğun propagandaların karşısında CHP de bu konularda adım atmak durumunda kalmıştır. İlk olarak 1946 yılında çıkarılan 4919 sayılı Cemiyetler Kanunu ile derneklerin kurulması kolaylaştırılmış ve böylece aynı yıl içinde 11'e ulaşan dini dernek sayısı 1950 yılına kadar 154'e yükselmiştir (Dokuyan, 2013, 260). Hacca gitme konusunda sağlanan serbesiyet ise dini hayatta bir rahatlama getirmiştir (Cündioğlu, 2012, 130). 1947 yılı itibarıyla ise din politikası konusunda parti içinde tartışmalar ve öneriler ortaya çıkmaya başlamış, katı laiklik ilkesinden vazgeçilme yoluna gidilerek din dersleri ve din adamları yetiştirme konularına öncelik verilmiştir. Bu yaklaşımlarla çok partili hayatta olumlu bir geri dönüş sağlanabileceği öngörülmüştür (Timur, 1994, 62). Aynı yılın 17 Kasım'ında başlayan CHP Yedinci Büyük Kurultayı'nda, laiklik ve din konusunun muhalefet tarafından yoğun şekilde kullanılmasından dolayı bu konularla ilgili çözüm arayışları gündeme getirilmiştir. Parti programına, kanun tarafından yasaklanmayan ibadet ve ayinlerin serbest olarak yapılabileceği ibaresi eklenmiştir (Turan, 1999, 251-252).

Din eğitimi konusu çok partili hayatın başlaması ile birlikte yeniden gündeme gelmiş ve iktidar partisi bu konuda olumlu adımlar atmaya çalışmıştır. İslam dininin temel esaslarının rahatça öğrenilmesinin yolunun açılmasına gayret gösterilmiştir. Öncelikle, okul dışında özel din eğitimi verilmesi için çalışmalar gerçekleştirilmiştir. 1947 yılı Temmuz ayında yayınlanan Milli Eğitim Bakanlığı kararı ile Din Bilgileri Dershaneleri'nin açılmasına izin verilmiştir. Bu dershanelere öğretmen, imam ve hatip yetiştirmek için de Din Seminerleri açılması kararlaştırılmıştır (Dokuyan, 2013, 274). Değişim süreci 1949 yılında CHP iktidarının son başbakanı Şemsettin Günaltay döneminde daha somut hale gelmiştir. Hükümet programında vicdan hürriyeti ve din eğitimi konusuna açık bir şekilde yer verilmiştir (Timur, 1994, 90). Günaltay Hükümeti'nin Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu imzasıyla 1 Şubat 1949 tarihinde yayınlanan genelge ile ilkokullarda din dersi okutulacağı duyurulmuştur. Sınıf geçmeye dâhil olmayan bu dersi öğrenci velisi dilekçe ile okuldan talep edebilecektir. Dersler sadece 4 ve 5. sınıflarda okutulacaktır. Açılan bu derslere veli talebi çok olmuş ve ilgili sınıflara devam eden öğrencilerin %99'u din dersi alma

isteğini velileri aracılığıyla okullarına bildirmişlerdir. 1949 yılı Haziran ayında ise Ankara Üniversitesi'ne bağlı olacak şekilde dört yıl eğitim verecek olan İlahiyat Fakültesi açılmıştır. Kasım ayında fakültede eğitim-öğretim başlamıştır. Türkçe ezan ve ibadet konusunda da CHP iktidarının bir yumuşama siyaseti izlediği görülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı 22 Eylül 1948 tarihinde müftülöklere yazı göndererek Türkçe ezan ve kametin devam ettirilmesini istemiş fakat mevlitlerde, hatimlerde ve bayram namazı esnasında tekbirlerin Arapça okunabileceğini bildirmiştir (Dokuyan, 2013, 280-281, 286, 303). CHP'nin din konusundaki yumuşaması dönemin tanıklarından Rıfki Salim Burçak'a göre, Demokrat Parti'nin güçlenmesi sonrasında CHP iktidarının çeşitli tedbirler almaya yönelmesinden kaynaklanmıştır. Özellikle din eğitimine izin verme yoluna gidilerek, DP'nin din kaynağından geldiği düşünülen kuvveti kırılmak istenmiştir. İsmet İnönü din eğitimi alınması yönünde öncü bir rol üstlenmiştir. Bu yolda devrim anlayışından taviz verilmesi gündeme gelmiş ve bu taviz laiklik ilkesi üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Böylece laik devlet anlayışını kabul etmeyen kimseler hoşnut edilerek seçimlerde iktidarda kalınması için destek sağlanması amaçlanmıştır (Burçak, 1979, 114-115). Parti içerisinde bu yaklaşımlardan rahatsızlık duyanlar da olmuştur ama dinsizlikle suçlanmak, siyasi rekabette geriye düşmek korkusu ve İsmet İnönü'nün konuyla alakadar olarak orta yol bulma düşüncesinde oluşu onları dizginlemiştir (Öymen, 2004, 278-279).

Muhalefet partileri içerisinde öne çıkan DP'nin yürüttüğü dini özgürlükler yönündeki propagandalar, partinin 1949 yılında gerçekleşen ikinci kurultayında daha da kuvvetlenmiştir. Kabul edilen parti programında din eğitimi ve din adamı yetiştirme çalışmalarının artırılması yönünde vaatler öne çıkarılmıştır (Dokuyan, 2013, 297). Kurultayda bu tarz bir yaklaşım hâkimken diğer yandan CHP'nin dini siyasete alet ettiği yönünde ciddi eleştiriler de gelmiştir. Kurultayda konuşan delege Reşat Güçlü, iktidar partisinin irticai faaliyetlere ortam hazırladığını, Atatürk inkılaplarını mürtecilere feda ettiğini, İstanbul'da hazırlanan çok sayıda altı ok damgalı muskalar basıldığını ve Adana'ya gönderildiğine şahit olduğunu aktarmıştır (*Akşam*, 23 Haziran 1949, 2). DP dışında Millet Partisi'nin de din konusunda sert çıkışlar benimsediği görülmektedir. 1948 yılında kurulan MP'nin programında din konusunda daha fazla özgürlük verilmesi şiddetle savunulmuş ve şu ifadeler kullanılmıştır: "...Türkiye'de muhtelif din ve mezheplere mensup cemaatlerin dini maksatla teşkilat vücuda getirmelerini ve dini vakıfların bu teşkilata devredilmesini tasvip ve müdafaa eder. Bu teşkilat, kendi mensuplarının din işlerini tanzim ve idareye salâhiyetli olmalıdır (Turan, 1999, 257-258)."

Muhalefetin din konusunda talep ettiği değişiklik istekleri dinin siyasete alet edilmeye çalışıldığı yönünde eleştirilere neden olmuştur. İktidar partisinin destekçisi konumundaki *Ulus* gazetesi durumu gündeme getirerek, muhalefet partilerini sert bir şekilde eleştirmiştir. Din konusunda yapılan propagandaların ülkeyi karanlığa sürükleyeceği yönünde yazılar gazetede yer almıştır. Bunlardan bir tanesi 31 Mart Olayı olarak bilinen ve 13 Nisan 1909 tarihinde gerçekleşen olaya atıfta bulunan ve

bu isyana katılan Lütfi Katrancı tarafından kaleme alınan yazı olmuştur. Katrancı, olaydan 36 yıl sonra Demokrat Parti'nin tavırlarını eleştiren bir mektup yazarak basında yayınlamıştır. Kendisinin isyan eden askerler arasında yer aldığını, şeriat propagandasıyla hareket ettiklerini ve bu propagandanın basın aracılığıyla öne çıkarıldığını hatırlatmış ve DP'lilerin aynı ağzı kullandığını iddia etmiştir. İktidarı ele geçirmeye çalışanların o zaman kendilerini kullandıklarını, şimdi ise dindar insanları kullanmak için Arapça ezan, okullarda din dersinin verilmesi, tekke ve türbelerin açılacağı vaatlerinde bulduklarını iddia etmiştir. Katrancı, kendisini kandırانların yeni propagandalarına vatandaşın kanmaması telkininde bulunmuştur (*Ulus*, 18 Temmuz 1946, 4).

İktidar ile muhalefet arasında din mevzusunun tartışılmaya devam ettiği bu yıllarda tekke ve türbeler konusu da gündemden düşmemiştir. Çok partili hayatın getirmiş olduğu yeni atmosferde tarikatlar ve gizli tekke faaliyetlerinde bir artış olduğu görülmektedir. Tekke binaları kapalı olduğu için bu faaliyetler daha çok ilgili şahısların ikamet ettikleri yapılarda gerçekleşmiştir. Kolluk kuvvetleri bu tip faaliyetleri sıkı şekilde takip etmiş ve tarikatçılık girişimlerine müsaade etmemeye çalışmıştır. Konuyla ilgili olarak basında birçok haber yer almıştır. Bu haberlerden birkaç tanesi şöyledir: İzmir Turgutlu Zincirkıran mevkiinde 16 kişilik bir grup, Kemal Köylü adlı şahsın bağ evinde gece yarısı tarikat ayini yaparken jandarma tarafından yakalanmış ve mahkemede yargılanmalarına başlanmıştır. Baskın anında gözleri kapalı ve ayin halindeki grup o kadar dalgınlarmış ki baskın yapanları dahi bir süre fark etmemişlerdir (*Ulus*, 24 Eylül 1947, 3). Diğer bir habere göre ise Trabzon ili Akçaabat ilçesinde tekke ve tarikatçılık tesisi suretiyle faaliyette bulunduğu anlaşılan Mehmet adında bir şahıs yakalanmış ve kadın-erkek müritleriyle mahkemeye sevk edilmiştir (*Akşam*, 26 Eylül 1948, 2). Başka bir habere göre ise eski Şahkulu Bektaşî Tekkesi'nde ayin yaptığı gerekçesiyle yargılanan Hasan Tahsin Pehlivan beraat etmiş (*Akşam*, 28 Mayıs 1949, 3), ardından hakkındaki karar temyiz mahkemesince sanık aleyhine bozulmuştur. Sanık yeniden yargılanmaya başlanmıştır (*Akşam*, 3 Şubat 1950, 3). Son haber ise Diyarbakır ili Bismil ilçesi Kamışlı köyüne aittir. Bu köyden Şeyh Fahri'nin oğlu Mehmet Tevfik Bukarlı, Cadde Köyü'ne gidip cuma namazı çıkışında cami kapısını kapatarak cemaate Şeyh Heybet Cengiz'in gönderdiği bir mektubu okumuştur. Şeyh mektubunda; dini imanı olan herkesin DP'ye girmesi gerektiğini, tekke ve medreselerin açılacağını, askerliğin kaldırılacağını ve ordunun kendi emrine girdiğini ifade etmiştir. Mektubu okuyan Bukarlı tevkif edilmiştir (*Vakit*, 6 Mayıs 1950, 4).

Tekkeler ve tarikatlar konusunda hassas davranan iktidar, kimi zaman konuyla alakalı olarak ceza alanların sayısını da kamuoyuyla paylaşmıştır. Adalet Bakanı Şinasi Devrin 677 Sayılı Kanun'a muhalif olarak 1947 yılında 89 davanın görüldüğünü belirtmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir; 6 falcılık, 15 nüshacılık, 2 tekke açmak, 5 tarikat ayini yapmak, 29 üfürükçülük, 3 büyücülük, 1 dervişlik, 2 türbedarlık, 2 seyitlik, 3 tarikatçılık. Bu davalardan 17'si mahkûmiyet ile sonuçlanmıştır, 57 dava ise görülmeye devam etmektedir (*Ulus*, 27 Kasım 1947, 6; *TBMMTD*, 26 Kasım 1947, 211).

Gizli tekke ve tarikat faaliyetlerinin içerisinde en çok dikkat çeken ve en yaygın olarak varlık gösteren ise Ticani Tarikatı olmuştur. Dini konularda iktidarın ılımlı tavrından yararlanan bu tarikatın kökeni Fas'a dayanmaktadır. I. Dünya Savaşı sonrasında Anadolu'ya gelen tarikat, tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla gizli olarak varlığını sürdürmüştür. 1949 yılına gelindiğinde tarikatın yeniden canlandığı görülmektedir. Oluşumun başında Kemal Pilavoğlu vardır. Pilavoğlu, Ankara ve çevre illerde tarikatını yayma gayretleri içerisinde girmiştir. Atatürk'ün heykellerini kırmak, açık alanlarda Arapça ezan okumak, laikliği reddetmek ve Atatürk inkılâplarını tanımamak gibi faaliyetlerde bulunmuşlardır. Mehdilik iddiasında olan Pilavoğlu'nun tarikatı diğer tarikatları dinsiz olarak göstermiştir. Pilavoğlu ve tarikat üyelerinin bir kısmı tarikat ayini yapmaktan tutuklanmış ve Ankara'da yargılanmışlardır. Tarikatın CHP ile ilişkili olduğuna dair söylentiler sıkça dile getirilmiştir. DP de bu iddiayı canlı tutmaya çalışmıştır. Pilavoğlu da yargılanma esnasında böyle bir yakınlığın olduğu yönünde ifadelerde bulunmuştur (Dokuyan, 2013, 290-293).

Tarikatların aleni ya da gizli bu kadar yayılması ve tekke faaliyetlerinin canlandırılmaya çalışılması toplum içerisinde, özellikle basında ciddi rahatsızlıklar doğurmaya başlamıştır. Konunun siyasetin de bir parçası haline getirilmesi, duyulan rahatsızlığı daha da artırmıştır. Falih Rıfkı Atay bu rahatsızlığı "Gerilik" başlıklı yazısında açıkça dile getirmiştir. Atay'a göre tekke ve tarikatlar doğudan batıya hızla yayılarak Türk Milleti'nin medeniyet davasını baltalamıştır. Orta Asya Türklüğü bu yapılar yüzünden miskin dervişler yatağı haline gelmiştir. Kanunlar tamamlanarak ve partiler arası dayanışmayla salgın hastalıklardan daha tehlikeli bu yapılarla mücadele edilip tehlike önlenmeli, din olgusunun politikadan ayrılması ve oy kapma yarışına alet edilmesi yasaklanmalıdır (*Ulus*, 6 Şubat 1949, 2). CHP iktidarının bu dönemki son Başbakanı olan Şemsettin Günaltay da gelişmelerden duyduğu sıkıntıyı grup toplantısında açıkça dile getirmiştir. Günaltay, vicdan hürriyeti kisvesi altında memleketin geleceğinin tehlikeye atılmasına kanunların izin vermeyeceğini belirtmiştir. Konuşmasına, memlekette tekke ve türbelerin bir daha hortlamayacağı iddiasını eklemiştir (*Akşam*, 16 Şubat, 1949, 1). CHP ve DP karşılıklı olarak birbirlerini tarikat ve tekkelerle irtibat kurulduğu yönünde eleştirmekten vazgeçmemişlerdir. Özellikle 1950 seçimleri öncesinde doğu illerinde şeyhleri partiye çekmeye çalıştığı yönünde DP tarafından CHP'ye sert eleştiriler gelmiştir (Dokuyan, 2013, 263).

1949 yılında, kimi zaman siyasete malzeme yapılırsa da tekkeler konusunda iktidarın önlem alma hazırlığı içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Daha konu Mecliste görüşülmeden basın detaylara ulaşmış ve halkı haberdar etmiştir. Tekke ve türbelerin kapatılmasıyla alakalı olan 677 Sayılı Kanun'da yer alan para ve hapis cezasının artırılacağı, ek olarak da sürgün cezasının getirileceği duyurulmuştur. Bu değişikliğin gerekçesi olarak ise; tekke ve zaviyelerin hem inançları fesada uğratması hem de devletin ilerlemesine engel teşkil etmesi gösterilmiştir. Yapılacak değişikliklerle bu tip toplulukların, sürgün planıyla dağıtılması amaçlanmıştır. Bu işlemlerle uğraşanlara verilen cezaların artırılmasıyla sorunun çözüme kavuşturulacağı düşünülmüştür (*Akşam*, 16 Mayıs 1949, 5; *Akşam*, 9 Haziran 1949, 3).

Beklenen değişiklik *Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Kaldırılmasına ve Türbedarlıklar İle Birtakım Unvanların Men'i ve İlgasına Dair Olan 677 Sayılı Kanun'un Birinci Maddesine Bir Fıkra Eklenmesi Hakkında Kanun* başlığıyla 10 Haziran 1949 tarihinde Meclise gelmiştir. Kanun tasarısının gerekçeleri arasında, tarikat işleriyle uğraşan tüm üyeleri sürgün etmenin zor olmasından kaynaklı olarak sadece başlarını sürgün etmekle yetinmenin doğru olacağı kanaati belirtilmiştir. Böylece hem bu kişiler faaliyetlerini sürdürme imkânı bulamayacaklar hem de onların tesiri altında olan kimseler sürülen bu kişilerin yanlış işler yaptığını anlayarak onların tesirinden kurtulacaklardır. Adalet Komisyonu da değişiklikle ilgili hazırlanmış olduğu raporda; kanun tasarısı içerisinde tarikat önderlerinin sıfatlarının tamamının kullanılmasına gerek duyulmadığı, bunun yerine örnek teşkil etmesi adına şeyhlik, babalık ve halifelik gibi sıfatları kullanmakla yetinildiği, asıl vurgulanmak istenenin tüm tarikat işlerinde baş olanlar olduğu belirtilmiştir. Değişiklik teklifi görüşmeleri sırasında söz alan vekiller önerilerini ve gördükleri eksiklikleri dile getirmeye çalışmışlardır. Seyhan Milletvekili Ahmet Remzi Yüreğir, 677 Sayılı Kanun'un ihtiyaca cevap vermediği için tadili gerektiğini, rejim ve inkılâp düşmanı irticai hareketler karşısında CHP'nin hassasiyetle mücadele ettiğini, son zamanlarda gençler arasında tarikatçılığın yaygınlaştığını, bunların bazı dede-baba ve şeyhler tarafından kullanıldığını belirtmiştir. Bu kişiler zamanla psikolojilerini bozarak topluma karşı sorun çıkaran insanlar durumuna gelmektedirler. Kökü dışarıda olan tarikatlar de hızla yayılmaktadır. Bu durumlar karşısında ilgili kanunda değişiklik yapmak zaruri olmuştur. Yüreğir'in ardından söz alan vekiller kanun değişikliğinde sürgün olacağından bahsedildiği fakat sürgün mesafesinin açık olarak dile getirilmediği eleştirisini sunmuşlardır. Bu konuda vekillerden gelen eleştiriler üzerine Adalet Bakanı Fuat Sirmen söz alarak sürgün mesafesi konusuna açıklık getirmek istemiştir. Bakan, Ceza Kanunu'na göre bu mesafenin asgari 60 km olduğunu ve bunun üzerine çıkılmasında da bir mahsur bulunmadığını belirtmiştir. Mesafe takdiri hâkimlere bırakılmıştır. Tokat Milletvekili Recai Güreli ise kürsüye gelerek tarikatçılığın sinsî bir şekilde sürdüğünü, eskiden tekkeler olduğu için bunların takibinin kolay olduğunu, şimdi ise hem sayılarının arttığını hem de takiplerinin zor olduğunu belirtmiştir (TBMMTD, 10 Haziran 1949, 707, 710, Ek. 1-2).

Yapılan konuşmaların ardından kanun değişikliği kabul edilmiştir (TBMMTD, 10 Haziran 1949, 711). 677 Sayılı Kanun'un birinci maddesine eklenen fıkra şu şekildedir: "Şeyhlik, babalık ve halifelik gibi mensupları arasında baş mevkiinde bulunanlar altı aydan az olmamak üzere hapis ve 500 liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezasından başka bir yıldan aşağı olmamak üzere sürgün cezası ile cezalandırılırlar (Resmî Gazete, 16 Haziran 1949, 16383)." Eklenen yeni fıkra her ne kadar tarikatlarla mücadele etme gerekçesiyle çıkarılmış olsa da iktidar tarikat üyelerine değil, sadece yöneticilerine verilen cezaları artırarak sembolik bir adım atmıştır. Böylece büyük bir kitleyi doğrudan karşısına almaktan kaçınmıştır.

Tekke ve tarikat konusu kamuoyunu meşgul ederken diğer yandan da kapatılan tekke binalarından kıymetsiz olanların satışlarıyla ilgili Bakanlar Kurulu tarafından çok sayıda izin çıkarılmıştır. Satılacak tekke arsaları ve binalarıyla ilgili kararlardan birkaç tanesinin tarihi şu şekildedir: 9 Kasım 1946 (BCA, 30-18-1-2/112-70-1), 30 Ocak 1947 (BCA, 30-18-1-2/112-92-4), 25 Haziran 1947 (BCA, 30-18-1-2/114-43-20), 12 Aralık 1947 (BCA, 30-18-1-2/115-76-2), 8 Ocak 1948 (BCA, 30-18-1-2/115-82-4), 2 Haziran 1950 (BCA, 30-18-1-2/122-46-3). Bu tarihlerde tekke, cami, medrese, türbe ve mescit arsaları ve binalarının satışı için onay verilmiştir. Verilen onaylar sonrasında basın aracılığıyla da satış ve kiralama işleri halka duyurulmuştur. Örneğin İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü Alibeyköy’de bulunan Silahtar Abdullah Ağa Vakfı’na ait tekke binasının enkazını temel duvarları hariç olmak üzere 1.200 liradan ihaleye çıkarmıştır (*Vakit*, 29 Mart 1947, 4).

Her ne kadar satış izinleri çıkarılsa da diğer yandan tekkelerin kıymetli olanlarının korunmasına, eşyalarının muhafaza edilmesine ve bu yapıların eski sahiplerinden hayatta kalanlara ayrılan maaşların ödenmesine devam edilmiştir. Üsküdar ilçesinde bulunan 47 tekkenin bir kısmı harap olmasına rağmen büyük bir bölümünün varlığının iyi şekilde korunduğu basına yansımıştır (*Vakit*, 6 Ağustos 1946, 3). Eski tekke mensuplarına bağlanan maaş mevzusuna gelince, bu kişilere ayrılan aylıkların ödenmesi için 1948 yılında 3.714 lira bütçe kalemi oluşturulduğu görülmüştür. Aylıktan yararlanan ve ödenek alan tekke mensubu sayısı artık oldukça azalmış ve 14’e kadar düşmüştür (*TBMMTD*, 28 Kasım 1947, Ek. 15, 22, 32). Tekkelere ait olan eşyaların son durumları ve miktarları ise bakan Hasan Ali Yücel tarafından açıklanmıştır. Tarihi ve sanatsal kıymeti olan eşyaların toplanması ve müzecilik çerçevesinde değerlendirilmesi konusunda Osmanlı Devleti’nin çabalarının çok üzerinde bir gayret gösterildiğini belirten bakan, Osmanlı son döneminde başlatılan profesyonel müzecilik kapsamında 1881-1923 yılları arasında 109.000 eser toplandığını, Cumhuriyet yönetiminin ise 1923-1943 yılları arasında 759.000 eski eser topladığını hatırlatmıştır. Bu sayıya ek olarak, kapatılan tekke ve zaviyelerden toplanan tarihi eşyalar da bulunmaktadır. Toplanan tekke malzemeleri sınıflandırılarak tarihi-sanatsal değeri olanlar müzelere yerleştirilmiştir. Bunların sayısı ise 9.362’dir (*Ulus*, 18 Şubat 1945, 4).

5. İsmet İnönü’nün Çok Partili Dönem İktidarında Türbeler (1946-1950)

İsmet İnönü’nün cumhurbaşkanlığının son yıllarında türbeler konusu siyasetin, basının ve kamuoyunun önemli tartışma konuları arasında yer almıştır. Tekke ve tarikatlar konusunda CHP iktidarı taviz vermemeye çalışırken, türbeler konusunda bir yumuşama sürecine girdiği görülmektedir. Dönem içerisinde mevcut türbelerin tamir-bakım işleri ve türbelerin açılması konuları öncelikli olarak gündem oluşturmuştur. Özellikle basında yer alan haberler ve Mecliste yapılan konuşmalar türbeler konusunun dikkate alındığını açıkça göstermiştir. İktidar ve muhalefet fark etmeksizin bu alanda yapılan çalışmaların hızlandırılması ve düzenli hale getirilmesi

ciddi şekilde savunulmuştur. Tabii yaklaşan 1950 yılı milletvekili genel seçimleri de iktidarın bu alanda attığı adımların yoğunlaşmasına ortam hazırlamıştır.

Türbelerin açılmasıyla sonlanacak bu süreçte ilk olarak İstanbul'un fethinin 500. yılı hazırlıklarının devamı niteliğindeki çalışmalara kısaca göz atılacaktır. Fetih kutlamaları yaklaştıkça konunun daha çok gündeme taşındığı görülmektedir. Yine öncelik Fatih'in Türbesi olmuştur. Aynı döneme damga vuran isimlerin türbelerinin tamirata da unutulmamaya çalışılmıştır. Fatih gibi önemli bir devlet adamının türbesinin kapalı olması dönem basınında çok ciddi şekilde eleştirilmiştir. Türbelerin kapatılmasıyla ilgili 677 Sayılı Kanun'da kastedilenin manevi kimliğe sahip kişilerin kabirleri olduğunu iddia eden Akşam gazetesi yazarı Refik Halid Karay, Fatih'in mezarının türbe değil abide olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle de kapalı olmasını eleştirmiştir. Yazara göre Fatih'in kabrine gelenler O'ndan herhangi bir evliya türbesinden beklenileni beklememektedirler. Ziyaretçiler O'nun manevi yönünü değil tarihi değerini dikkate alarak ziyaretlerini yapmaktadırlar ve kurban kesme, çaput bağlama gibi işler bu kabirde gerçekleşmemektedir. Burada batıl inançlar uygulanmamaktadır. Fatih Türbesi bu yönüyle diğer türbelerden ayırt edilerek bir abide statüsüne kavuşturulmalıdır. Fethin 500. yılında bu türbenin kapalı kalması zaten kimsenin razı olabileceği bir durum değildir (Akşam, 6 Mayıs 1947, 1).

Fatih'in türbesinin kapalı olmasının eleştirilmesinin yanı sıra türbenin bakımıyla ilgili sıkıntılar da kamuoyuyla paylaşılmıştır. Fatih Camii ve Türbesi'nin perişan halde olması uzun zamandan beri eleştirilen bir konu olmuştur. İstanbul'a gelen bazı yabancı ziyaretçiler dahi durum karşısında üzüntülerini belirtmişlerdir. 500. yıl için yapının tamiri elzem görülmüştür. Bu konuda vakıflar ve belediyenin ortak çalışması için bir programın hazırlanacağı ise basın aracılığıyla duyurulmuştur (Akşam, 21 Temmuz 1947, 3). Beklenen tamir süreci 1948 yılında Müzeler Müdürlüğü tarafından başlatılmıştır. Müdürlük, Fatih Camii ve Türbesi'ni tamir etmeye karar vermiştir. Türbenin tamir edilmesi kararlaştırılmış ama açılması için ancak bir kanunun gerekli olduğu da belirtilmiştir (Akşam, 16 Nisan 1948, 3). Yapılan hazırlıklar sonrasında çalışmalar, fethin yıldönümü olan 29 Mayıs 1948 tarihinde başlatılmıştır. Belediyenin üstlendiği bu vazife esnasında türbe avlusunun da onarılması planlanmıştır (Akşam, 30 Mayıs 1948, 2).

Her ne kadar restorasyon süreci başlatılmış olsa da tartışmalar sona ermemiştir. Belediyenin bu işi tek başına yürütemeyeceği ve sadece türbe ve caminin onarılmasının yeterli olamayacağı tartışılan konuların başında gelmiştir (Akşam, 5 Ağustos 1948, 3). Tartışmaları köşesine taşıyan Cemalettin Bildik, sürecin istenilen şekilde yürütülmemesinden duyduğu üzüntüyü belirtmiştir. O kadar ki Fatih türbesinin kırık camları dahi yenilenmemiştir. Yazar, tamirata bu kadar az para ayrılmasını ve ihtiyaç duyulan öncelikli işlerin dahi yapılmamasını doğru bulmamaktadır. Bu ve buna benzer tamirlerin gerçekleştirilmesi için yakın zamanda Türkiye Anıtlarının Korunması ve Onarılmasına Yardım Derneği'nin kurulduğunu söyleyen Bildik, sağa

sola konulan kutulara halkın attığı paralarla aksaklıkların giderileceğinin açıklandığını hatırlatmıştır. Fakat bu paraların birikmesini beklemek demek eserlerdeki tahribatın artması anlamına gelecektir ve süreçte başarı sağlanamayacaktır (*Akşam*, 4 Eylül 1948, 5).

500. yıl hazırlıkları devam ederken İstanbul'un Fethi'nin 496. yıldönümü kutlamaları da yapılmıştır. Kutlamalar, Türk Kültür Çalışmaları Ocağı önderliğinde gerçekleşmiştir. Ocak Başkanı Faruk Demirtaş tarafından Başbakan Şemsettin Günaltay'a çekilen bir telgrafta; Fatih Türbesi'nin kapalı olmasının kendilerini üzdüğü, Türk büyüklerinin türbelerinin bir an önce açılmasının kendilerinden beklendiği ifade edilmiştir (*Akşam*, 30 Mayıs 1949, 2). Vali Fahrettin Kerim Gökay tamirat süreciyle yakından ilgilenmiş, kendi başkanlığında ve uzmanların katılımıyla 1949 yılı Kasım ayında bir toplantı gerçekleşmiş, yapılacaklarla ilgili planlamalar konuşulmuştur (*Akşam*, 24 Kasım 1949, 2). Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu da çalışmalarla doğrudan ilgilenmiştir. 500. yıl hazırlıkları için oluşturulan ortak bir komisyon O'nun başkanlığında toplanmış ve bir rapor hazırlamıştır. Yapılacak işlerin merkezi bir komite gözetiminde ilerletilmesi ve takip edilmesi kararlaştırılmıştır. Tarihi yapıların onarılması için 5.925.000 lira masraf yapılacağı tahmin edilmiştir. İstanbul'da cami, medrese, hisar, hamam ve darüşşifa yapılarının yanı sıra 2 türbenin öncelikle onarılacağı belirtilmiştir. Bunlardan birisi Fatih Türbesi diğeri Akşemseddin Türbesi'dir. Planlanan bu çalışmalarla Fatih dönemi eserleri onarımdan geçirilecektir (*Ulus*, 16 Aralık 1949, 1,6). Fatih'in ilk hocası olan Molla Gürani'nin Taşkasap'ta bulunan ve yangın yüzünden enkaz altında izi silinen türbesinin tamir edilmesi ise 1946 yılında dönemin İstanbul valisi Lütfi Kırdar tarafından önceliklense de (*Akşam*, 15 Mayıs 1946, 3) gelinen süreçte bu kabrin tamirinin daha geri plana atıldığı anlaşılmaktadır.

Fatih yıldönümü hazırlıklarının dışında İstanbul'da bulunan diğer kıymetli türbeler için de gayret sarf edildiği görülmektedir. Bilindiği üzere İstanbul'daki çok sayıda türbenin kullanım hakkı Topkapı Sarayı Müzesi'ne bırakılmıştı. Müze, kendisine bağlı türbelerin envanter defterlerini hazırlamıştır (Güven, 1992, 19). Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel de bu türbelerle ilgili olarak yakın takipte bulunmuş, İstanbul'da tamir edilmesi planlanan türbeleri gezerek 1946 yılı içerisinde 30-40 kadar türbenin tamirinin bitirileceğini belirtmiştir (*Ulus*, 22 Ocak 1946, 1). İstanbul'daki türbelerin müzenin denetiminde tamir edilecek olması kararlaştırılmış olsa da daha önceki süreçten gelen yetki karmaşası ve işlerin tek elden yürütülememesi problemleri bu dönemde de devam etmiştir. Örneğin aynı dönemde aynı mimar tarafından yapılan medrese, içindeki türbe ve imaret üç ayrı kuruma verilmiştir. Medrese Milli Eğitim Bakanlığı'na, türbe vakıflara ve imaret kısmı ise belediyelerin denetimine bırakılmıştır. Bu durum süreci olumsuz etkilemiş, yapılacak işler konusunda koordinasyon olmadığı için her kurum kendi kafasına göre iş yapmış ya da hiçbir şey yapmamayı tercih etmiştir (*Akşam*, 8 Aralık 1947, 3).

Cemaleddin Bildik, Akşam gazetesindeki köşesinde İstanbul'daki türbelerin tamiriyle ilgili olarak 1948 yılına geldiğinde mevcut durumun ne olduğunu okuyucularına aktarmaya çalışmıştır. Yazı özet olarak şu şekildedir: Türbeler kanunuyla kapatılmasına rağmen, tarihi ve sanatsal değeri çok büyük türbeler vardır. Bu türbelerin korunması ve bakımı Milli Eğitim Bakanlığı'na verilmiştir. Bakanlık kıymeti haiz türbeleri belirlemiş ve İstanbul'da bulunan 75 tanesini Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü bünyesine, tamir edilmek üzere teslim etmiştir. Müze bu türbelere bekçiler tayin edip kıymetli eşyaların defterlerini tutturmuş, çok önemli eşyaları müzeye taşımıştır. İstanbul'da 300 kadar türbe vardır ve ikinci 75 türbe de müze denetimine bırakılmıştır. Müze Müdürü Tahsin Öz şu ana kadar bazı türbelerin tamirinin tamamlandığını ve 200-250 bin lira tamir masrafı yapıldığını belirtmiştir. 300 türbeden yaklaşık 200 tanesi kapatıldığı andan beri tamir edilmemiştir. Müzeye verilen 150 türbeden 100 tanesine ise müze tarafından az çok bakım yapılmıştır. 50 türbenin tamirine ise gelecek yıl başlanması planlanmıştır. Kalan 150 civarında türbenin Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tamir ettirilmesi beklenmektedir. Vakıfların ilgisizliğinden birçok türbe bakımsız kalmıştır. Yalnız Mimar Sinan'ın İstanbul'da 19 türbe inşa ettiği bilinmektedir ve her biri kendine has özellikler taşımaktadır. Bu nedenle titiz bir restorasyon gerekmektedir. Türbelerde bulunan bir kısım kıymetli eser korunmuş ama devre ait elbiseler ve sanduka örtüleri gibi kıymetli dokuma ürünleri 80 yıl önce, yıpranmış diye açık artırma ile satılmıştır. Parçalardan bir kısmı İngiliz ve Alman müzelerindedir (*Akşam*, 30 Eylül 1948, 5). Basından öğrendiğimize göre Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü'ne verilen ilk 75 türbeden tamir edilmiş olanların bazıları şunlardır: Eyüp, Fatih, II. Bayezit, I. ve II. Selim, Kanuni Sultan Süleyman, III. Murat, III. Mehmet, I. Ahmet, I. Mustafa, IV. Mehmet, III. Mustafa ve III. Selim, I. Abdülhamit, II. Mahmut, Abdülmecit, Nakşidil Valide Sultan, V. Murat, Mehmet Reşat, Pertevniyal Valide Sultan, Sümül Efendi, Selçuk Sultan, Hatice Sultan, Siyavüş Paşa, İbrahim Paşa, Bayram Paşa, Ebülvefa, Akşemseddin, Ekmekçizade Ahmet Paşa, Evranos Paşa, Cerrah Mehmet Paşa, Cevat Paşa, Hazreti Cabir, Hazreti Cafer, Haseki Hürrem Sultan, Hattat Rakım, Kızlarağası Mehmet Paşa, Hüseyin Ağa, Gazanfer Ağa, Destari Mustafa Paşa, Davut Paşa, Rüstem Paşa, Büyük Reşit Paşa, Ramazan Efendi, Kanunî şehzadeleri, Şehzade Sultan Mehmet, Şehsüvar Sultan, Şehzade Sultan Mahmut, Gazi Osman Paşa, Gazi Sinan Paşa, Sadrazam Fuat Paşa, Kuyucu Murat Paşa, Merkez Efendi, Nişancı Mehmet Paşa, Gülbahar Sultan, Bali Baba, Pertev Paşa, Mihrişah, Hacı Beşir Ağa, Dal Mahmut Paşa, Şah Sultan, Sokullu Mehmet Paşa, Adile Sultan, Abdurrahman Paşa, Feridun Paşa. Üryanizade Esat Efendi, Ferhat Paşa, Mircivan Mehmet Paşa, Nakkaş Hasan Paşa, Güzel Ali Paşa, Barbaros Hayreddin Paşa, Şarihi Mesnevi İsmail Ankaravi Efendi (Bu türbe Galata Mevlevihanesi'ndedir), Şeyh Ali, Şeyh Galip, Gavsi Dede, Kılıç Ali Paşa (*Akşam*, 1 Ekim 1948, 5).

Listede yer almayan ve İstanbul'da bulunan birkaç türbeyle ilgili ise şu gelişmeler yaşanmıştır: Kanuni'nin kubbe vezirlerinden Hüsrev Paşa'nın türbesi

Yenibahçe’de Hüsrev Paşa Çarşısı’nda inşa edilmiştir. Türbe, Mimar Sinan’ın en önemli eserlerinden birisi olmasına rağmen harap bir vaziyete gelmiştir. Pencerelelerini güvercinler sarmış ve içindeki mezardan eser kalmamıştır (*Akşam*, 4 Mayıs 1946, 4). Harap durumda bulunan Aşıkpaşazade Türbesi ve Mahmut Paşa Türbesi’nin tamir edilmesine ise 1946 yılında karar verilmiştir. İki türbe de Topkapı Sarayı Müzesi’ne bağlıdır. Tamir süreci Bayındırlık Müdürlüğü bünyesinde hazırlanmıştır (*Akşam*, 13 Mayıs 1946, 3). Fatih’in sadrazamı Mahmut Paşa’nın türbesinin tam restorasyonu planlandığı üzere 1946 yılında başlatılmış ve 1948 yılına kadar devam etmiş ama tamamlanamamıştır. Eserin tamirinin devam ettiği, bu eşsiz eserin tekrar kazanılacağı yönünde ifadeler basında yer almıştır (*Akşam*, 1 Ekim 1948, 5). Divanyolu’ndaki Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Türbesi ve Medresesi’nin mevkisinin korunması, arkasındaki yolun genişletilerek medresenin ve türbenin bir tarafının gidiş, bir tarafının gelişi yolu olarak tahsis edilmesi planlanmıştır (*Akşam*, 19 Haziran 1947, 3). Diğer yandan türbeler kapalı olmasına rağmen Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa’nın 47. ölüm yıldönümü münasebetiyle İstanbul Fatih Camii’nde bulunan türbesinde Gazi Osmanpaşa İlköğretim Okulu tarafından bir tören düzenlenmiştir (*Ulus*, 6 Nisan 1947, 3). Tanzimat Fermanı’nın ilanının 110. yıldönümü münasebetiyle ise Üsküdar Halkevi tören düzenlemiştir. Törenden önce Mustafa Reşit, Ali ve Fuat Paşaların türbeleri ziyaret edilmiştir. Türbelere gençler ve öğrenciler tarafından çelenkler konulmuştur (*Akşam*, 4 Kasım 1949, 2).

İstanbul dışında bulunan türbelerle ilgili gelişmeler de basın, Meclis tutanakları ve arşiv belgeleri aracılığıyla günümüze ulaşmıştır. Özellikle Bursa’da bulunan türbeler öncelikli olarak gündeme gelmiştir. Yeşil Türbe daha önceki dönemde olduğu gibi bu dönemde de restorasyon durumuyla alakalı olarak tartışmalara konu olmuştur. Başlatılan tamirat süreci Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 1946 yılında da devam ettirilmiştir. Tamiratın birinci safhası tamamlanmıştır. İkinci kısım için Bakanlık tarafından 68 bin lira tahsisat ayrılmıştır (*Ulus*, 11 Eylül 1946, 2). Uzun süreden beri devam eden türbe tamir süreci artık tamamlanmak istenmektedir. Usta mimarlar eşliğinde aslına uygun onarılmakta olan türbenin bina kısmından sonra, ayrılan yeni bütçeyle, türbenin etrafını çeviren duvarlar ve bahçelerin onarılması planlanmıştır. Eserin görünmesine mani olan duvarların tanzim edilmesi, bakımsız halde bulunan türbe bahçesinin düzenlenmesi ve park haline getirilmesi hedefler arasında yer almıştır (*Ulus*, 17 Kasım 1946, 2). 1947 yılında ise Milli Eğitim Bakanlığı tarafından eski eserlerin onarılması için ayrılan 1 milyon 170 bin liranın bir kısmı Yeşil Türbe için kullanılmıştır. Türbenin tamiratının Kütahya’da imal edilerek getirilecek olan çinilerin yerleştirilmesiyle 1948 yılı bahar ayında tamamlanması planlanmıştır (*Akşam*, 22 Aralık 1947, 3). 1950 yılına gelindiğinde türbenin 9 yıl süren tamir süreci nihayet tamamlanmıştır. Bu süre zarfında tamirat için 187.718 lira harcanmıştır (*Ulus*, 11 Ocak 1950, 6; *Ulus*, 12 Ocak 1950, 6).

Bursa ile ilgili diğer türbe mevzusu Osman ve Orhan Gazi Türbeleriyle alakalıdır. Bu türbelerin abide haline getirilmesi ve etrafının düzenlenmesine dair

Bursa'dan Kasım Yazgan adlı kişi tarafından yazılmış olan 17 Ekim 1948 tarihli mektup sonrasında durum Milli Eğitim ve İçişleri Bakanlıklarına iletilmiştir. İçişleri Bakanlığı bu sahanın Vakıflar İdaresi'ne ait olduğunu belirterek belediyenin bir şey yapamayacağını iletilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı ise verdiği cevapta, türbelerin gerçekleşen bir zelzelede zarar gördüğünü ve 70 yıl önce aslına uygun olarak yeniden inşa edildiğini hatırlatmıştır. Ayrıca Cumhuriyet döneminde Milli Eğitim Bakanlığı bünyesine devredilen bu yapıların o günden beri eldeki imkânlarla korunmaya ve onarılmaya devam edildiği, bu alanın tarihi Tophane Meydanı ve bahçesiyle çevrili olduğu, aynı bölgede Milli Mücadele şehitlerinin kabirleri ve bir kitabenin de bulunduğu belirtilmiştir. Meydan, bahçe ve mezarlar belediyeye aittir, fakat belediyenin bu bahçeyi temiz tutmadığı görülmüştür. Bakanlığın, Osman ve Orhan Gazi Türbelerinin bakımını devam ettireceğini ama Yazgan'ın talep ettiği şekilde bir abide haline getirilmesi için kanuni ve mali durumun müsait olmadığı aktarılmıştır. Yaşanan sorunlar hakkında ilgili belediyenin ise uyarılması istenmiştir (BCA, 30-10-0-0/192-318-30).

Bursa'da bulunan diğer türbe ise Murat Hüdavendigâr Türbesi'dir. 1947 yılı Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün bütçe görüşmeleri esnasında türbe gündeme alınmıştır. Erzurum Milletvekili Vehbi Kocagüney, Türk büyüklerine ait türbelerin çok kötü durumda olduğunu dile getirmiştir. Örnek olarak da Murat Hüdavendigâr Türbesi'ni göstermiştir. Vekilin aktardığına göre Bursa Belediyesi, Karagöz'ün mezarını bulmuş ve onarmış, etrafını park haline getirmiştir. Mevlit yazarı Süleyman Çelebi'nin mezarını bulmuş ve onarak etrafını park yapmıştır. Belediye bu kadar hassas davranırken, Vakıflar İdaresi türbeler konusuna kayıtsız kalmıştır. Kosova şehidi Murat'ın mezarı terk edilmiş ve Karagöz'den daha kıymetsiz durumda bırakılmıştır. Bu mezar türbe sayıldığı için böyle kalmıştır. Vekile göre gençler Atatürk'ün kabri önünde, geleceği ve bağımsızlığı için bir ruh arıyorsa Murat'ın kabrinde de şehitlik, gazilik ve yurt savunması duygularını alabilmelidir. Bu yapılar, türbeler kanunundan çıkarılmalı ve açılmalıdır. Gençlerin oradan ruh ve iman almalarına fırsat vermek gerekmektedir (*TBMMTD*, 30 Aralık 1946, 818).

Kocagüney'in Mecliste ismini zikrettiği Süleyman Çelebi'nin kabrinin onarımı gerçekten ciddiye alınmış bir konu olmuştur. Kabrin, Çelebi'ye layık şekilde türbe haline getirilmesi için 1949 yılı sonlarına kadar çalışmalar büyük titizlikle sürdürülmüş, Bursa Belediyesi türbe için bütçe ayırmış ve halk tarafından da önemli maddi destek sağlanmıştır (*Akşam*, 24 Kasım 1949, 2). Belediyenin ayırdığı bütçe 20.000 lira olarak tayin edilmiştir. Tamirat süreci ise il valiliği tarafından koordine edilmiştir (*Ulus*, 24 Kasım 1949, 3). Bursa'daki diğer bir türbe mevzusu ise Murat Hüdavendigâr'ın veziri Demirtaş Paşa (Kara) Türbesi'nin tamiriyle alakalı olmuştur. 1950 yılına gelindiğinde türbenin tamirata tamamlanmıştır. Bursa'nın fethinde büyük yararlılık gösteren kumandanın türbesi koyu kül rengi kullanılarak onarılmış ve bu rengin Bursa'nın doğal yeşil rengine uygun ve zarif bir görüntü sergilediği aktarılmıştır (*Ulus*, 26 Şubat 1950, 3). Bursa'da bahsettiğimiz türbelerin dışında Devlet Hatun,

Ebe Kadın ve Karıştırın Süleyman Paşa türbelerinin tamirine de bu dönemde devam edilmiştir (*Akşam*, 22 Aralık 1947, 3).

Türbeleriyle gündeme gelen diğer bir şehir ise Ankara olmuştur. Türkiye Anıtlarının Korunması ve Onarılmasına Yardım Derneği tarafından yapılan açıklamaya göre; Ankara’da bulunan Hacı Bayram ve Ahi Şerafettin türbelerinin onarımına, gerekli izinler çerçevesinde 1947 yılında başlanmıştır. Bu iki eser aslına uygun olarak tamir edilmektedir (*Ulus*, 20 Haziran 1947, 2). Hacı Bayram Veli Türbesi’nin onarımına halk tarafından da destek gelmiştir. Hayırseverler tarafından türbe ve caminin tamiri için “Hacı Bayram Türbesi ve Camisi Sizindir” başlıklı iki sayfalık broşür bastırılmıştır. Böylece vatandaşın yardımı talep edilmiştir. Hacı Bayram Veli hakkında da broşürde bilgi verilmiştir. Yapılan bu girişim bir tartışmanın fitilini ateşlemiştir. Osman Güçlü isminde bir şahıs “Hacı Bayram Bize Emanettir, Söz ve Yazısının Reddi” başlıklı iki sayfalık karşı broşür hazırlamıştır. Broşürde, Hacı Bayram’ın imanlı mı imansız mı gittiği tartışılmış, kabrin tamiri için halkı teşvik etmenin kabirperestliğe neden olacağı, Hacı Bayram hakkında yazılan tüm menkıbe ve kitapların da uydurma olduğu iddia edilmiştir. Şahıs daha da ileri giderek tamir yerine Hacı Bayram Camii ve çevresi ile Ankara’ya tuvalet yapılmasının daha hayırlı olacağını, Hacı Bayram’ın Kızılbaş ve Rafizi olduğunu, tarikatçı dervişlerin bencil ve menfaatperest çeteciler olduklarını iddia etmiştir. Bu broşür üzerine Hacı Bayram’ın soyundan gelen ceza mahkemesi yargıci Reşat Bayramoğlu, ilgili şahsa 8 asır önce ölen bir kişiye yayın yoluyla hakaret edildiği iddiasıyla dava açmıştır. Şahsın yargılanması Birinci Asliye Ceza Mahkemesi’nde başlamıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı şahsın iddialarının yalan olduğunu belirten bir yazıyı mahkemeye sunmuştur (*Ulus*, 27 Aralık 1948, 4; *Ulus*, 9 Şubat 1949, 2).

Diğer şehirlerde türbelerle ilgili yapılan çalışmalardan birkaç örnek ise şu şekildedir: Edirne’de bulunan Sezai Gülşeni Türbesi’nin kurtarılması için çalışmalar başlatılmıştır (*Ulus*, 20 Haziran 1947, 2). Sivas’ta Şemsettin-i Sivasi Türbesi yıkılma tehlikesi altında olduğu için tamir edilmiştir (*Akşam*, 22 Aralık 1947, 3). Afyon’da bulunan ve Moğol istilasından sağlam çıkmayı başaran Selçuklu veziri Ata Fahrettin Ali’nin çocuklarına ait olan “Sahibler-Eshablar” türbesi şehrin hayırseverlerinin yardımıyla aslına uygun olarak tamir edilmiştir (*Akşam*, 24 Temmuz 1948, 3). Yunus Emre Derneği önderliğinde Eskişehir Valiliği ve Millî Eğitim Bakanlığı’nın desteğiyle Sarıköy’de bulunan Yunus Emre’nin yeni türbesi ve çeşmesi 100 bin lira ile inşa edilmiştir. 6 Mayıs 1949 günü ise Yunus Emre’nin kemikleri, yanmış ve yıkılmış olan türbesinden 16-17 bin kişinin katılımıyla alınmış ve yeni türbesine taşınmıştır. Bilindiği üzere Yunan işgali döneminde eski türbe yanmıştır (*Ulus*, 13 Mayıs 1949, 2). Konya Mevlana Türbesi’nin tamiri için ise çini sipariş edilmiştir. Külliye’nin en ciddi tamirata 1949 yılında gerçekleştirilmiş ve türbenin çinileri değiştirilmiştir. Yeni çiniler kaliteli çıkmadığı için kısa süre sonra dökülmeye başladığı görülmüştür (Özönder, 1987, 37).

6. Türk Büyüklerine Ait Türbelerin Yeniden Açılması (1950)

Türbelerin kapatıldığı 1925 yılından itibaren bu yapıların tekrar açılması yönünde istekler cılız da olsa hep vardır. Türbeler konusunda devletin toptancı bir yaklaşım sergileyerek bütün türbeleri kapatması en çok eleştirilen kısım olmuştur. Türbelerin irtica ile mücadele için ve batıl inanışlar karşısında kapatıldığı belirtilmiş fakat Türk büyüklerinin, ilim ve sanat adamlarının türbeleri de bu aşamada kapatılmıştır. Eleştirilerin temel dayanağını da bu durum meydana getirmiştir. İsmet İnönü cumhurbaşkanlığı döneminde ise konu daha açık ve ayrıntılı şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Kamuoyunda ve basında başlayan tartışmalar zamanla CHP içerisinde de kendisine alan bulmuştur. 1942 yılında konuyla ilgili bir yazı kaleme alan Vâlâ Nurettin “Akşemseddin ve Hacı Bayram Hakkında Bir Düşünce” başlığı altında türbelerin bütün olarak kapatılmasına eleştiri getirerek şu ifadeleri kullanmıştır:

“Halkın veli bildiği ve türbe yaptığı bütün insanlara mürteci önderi damgasını basmamalıyız. Nitekim hekim ve müderris payesine yükseldikten sonra, kibir ve azameti terk edip Anadolu halkının en sefilleri, en biçareleri için misyonercesine didinmek yoluna giren Şemseddinleri, kendi ekmeğini tarladan kendi çıkarmayı ahlak düsturu sayan Bayram Velileri yepyeni bir ışık altında görmeyi, sevmeyi ve onları şimdiki idealizmimize uyan cihetlerden kopya etmeyi bilmeliyiz. Bu yol önümüze yepyeni bir ufuk açacak; Türk tarihinde halka hizmet eden insanları, türbesine sıtmaya ilaç diye iplik bağlanacak evliya diye değil, fakat birçok cihetlerden takdire, taklide değer büyük atalar diye tanımamıza vesile teşkil edecektir (Akşam, 19 Haziran 1942, 3).”

Çok partili hayata geçilmesi ile birlikte türbeler konusu siyasetin de önemli meseleleri arasında yer almaya başlamıştır. Özellikle muhalif partiler tarafından konu sıkça gündeme getirilmiştir. CHP iktidarı da diğer partilerin propaganda aracı olarak kullandıkları bu konuyu görmemezlikten gelmemiş ve odağını bu yöne kaydırmaya başlamıştır (Turan, 1999, 116). 17 Kasım 1947-4 Aralık 1947 tarihleri arasında gerçekleşen CHP 7. Kurultayı esnasında Hamdullah Suphi Tanrıöver, tarihi şahsiyetlerin türbelerinin açılması konusunu gündeme getirmiştir (Salimoğlu, 2020, 64). Aslında Tanrıöver, Kurultaydan bir yıl önce de Eminönü Halkevi'nde yaptığı bir konuşmada devlet büyüklerinin türbelerinin açılması isteğini dile getirmiştir. Fakat orada bulunan Fahrettin Altay konuşmaya itiraz ederek, padişahların ardından evliya türbelerinin açılması riski olduğunu söyleyerek; çaput bağlama, adak adama, derviş ve softaların etrafı sarması gibi gelişmelerin inkılâbı tehlikeye düşüreceğini iddia etmiştir. Tanrıöver ise inkılâpların yerleştiğini ve bu aşamaların çoktan geçildiğini belirtmiştir (Dinç, 2017, 130). Tanrıöver Yedinci Kurultay esnasında, CHP'nin vasıflarının görüşüldüğü oturumda Milliyetçilik mevzusuna sıra gelince söz alarak konuyu tekrar gündeme getirmiştir. Vekil, milliyetçiliğin kaynağının tarih olduğunu fakat 1925 yılından beridir Türk tarihini oluşturan şahısların türbelerinin kapalı bulunduğunu dile getirmiştir. 1925 yılında kanun çıkarılırken hangi türbelerin kapatılacağı konusunun açıklanması yönünde çıkış yaptığını ve tarih-sanat yönünden önem arz eden devlet ve sanat adamlarının türbelerinin kapatılmaması yönünde bir tavır sergilediğini

hatırlatmıştır. Yine aynı günlerde yeni nesli, bu kimselerin türbelerini yasaklayarak yetiştirmenin zorluğunu da anlattığını ifade etmiştir. Tanrıöver, Sultan II. Mahmut gibi büyük ıslahat sahibi bir padişahın türbesinin kapalı, eşyalarının nakledilmiş ve türbenin bakımsız olmasından kendisinin de sorumlu olduğu için suçlu hissettiğini de eklemiştir. Bir yıl önce bir Fransız gemisiyle gelen subayların, çağ açıp-kapatın Fatih'in türbesini merak edip gittiklerini fakat bakımsız ve kapalı olan türbeye giremeden ayrıldıklarını aktarmıştır. Kendisinin de Yugoslavya'nın büyük şairlerinden ve diplomatlarından birisini İstanbul'da dolaştırdıktan sonra Süleymaniye Camii'ni gezdirdiğini fakat Sultan Süleyman'ın türbesini gezmek isteyen misafirini türbe mevkiine getirdiğinde burasının kapalı olduğunu görebilerek üzüldüğünü belirtmiştir. Bu durumu misafirine: “Bir müddet mazi ile alakamızı kesmek istedik, onun için türbeleri kapattık” şeklinde aktardığını, şairin: “Ciddi mi söylüyorsunuz?” sorusuna “ciddi” diyerek cevap verdiğini anlatmıştır. Şair ise tarihi olmayan milletler efsaneler uydururken Türklerin büyük tarihi olmasına rağmen tarihlerini yapanların türbelerini kapattıklarını söyleyerek eleştiride bulunmuştur. Tanrıöver ayrıca 500. yıl kutlamaları için Fatih'in heykelinin nereye konulacağını tartışıldığını fakat türbesi açılmadan heykeli kabrinin önüne dikilirse, Fatih'in de bunu hayretle izleyeceğini belirtmiştir. Bu nedenle tarihte hizmet etmiş kimselerin türbelerinin tamir edilip açılmasını istemiştir. Kurultay başkanı bu konunun Meclise sunulması gerektiğini belirterek, Tanrıöver'e milliyetçilik konusunun dışına çıkmaması uyarısında bulunmuştur (*CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı*, 1947, 402-403).

Türbeler mevzusu, kurultayın laiklik konusunda yapılan görüşmeleri esnasında yeniden gündeme gelmiştir. Konuyla ilgili söz alan Çorum Delegeşi Abdülkadir Güney, Atatürk'ün bir takım tekke ve türbelerde din görüntüsü altında dine, ahlaka aykırı durumlar gördüğü için bu yapıları kapattığını, dinin gelişmesine engel olmak için kapatmadığını belirtmiştir (*CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı*, 1947, 449). Kurultayın ilerleyen safhasında Tanrıöver bu kez kurultay başkanlığına verdiği bir önergeyle Türk büyüklerinin türbelerinin açılması temennisinin hükümete iletilmesini istemiştir. Önerge konusunda söz alan Konya Milletvekili Ali Rıza Türel; verilen önergenin parti programında gündeme alınmasını anti demokratik, önergeyi ise tamamen laikliğe aykırı olarak nitelendirmiştir. Oturum başkanı Şemsettin Günaltay da bu görüşe katılarak türbe açma-kapama mevzusunun kendi işleri olmadığını belirtip, önergeyi oylamaya dahi sunmamıştır (*CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı*, 1947, 511,513).

Kurultayın dışında basında da konunun tartışmaya açıldığı görülmektedir. Tahsin Demiray, Türkiye Gazetesi'nde türbelerin açılmasının önemli savunucuları arasında kendisine yer bulmuştur. Konuya farklı bir boyut kazandırmayı amaçlayan yazar, o güne kadar dile getirilmemiş bir şekilde türbe tartışmalarının içerisine Atatürk'ün Geçici Kabri ve Anıtkabir'i de dâhil etmiştir (Alkan, 2014, 24). 1948 yılı nisan ve mayıs aylarında yayınladığı gazete makaleleri büyük ilgi uyandırmıştır. Demiray konuyla alakalı yayınladığı dört makaleyi broşür haline getirerek “Anıt-Kabir ve

Türbeler Meselesi” başlığıyla ilgililere ve milletvekillerine yollamıştır (Alkan, 2014, 28,30). Yazar, konuya olan alakasının Mustafa Kemal’in tarih sevgisine dayandığını belirtmektedir. Mustafa Kemal, Bulgaristan ateşemiliteri iken; milliyetçilik ilhamını Plevne Gazisi Osman Paşa’dan aldığını, Türk ruhunun Plevne’de kendini bulduğunu, zorda kalan gençlerin Plevne ve Osman Paşa’yı düşünmeleri gerektiğini dile getirmiştir. Demiray, bu sözleri duyduktan sonra şimdiki halde Paşa’nın türbesinin kapalı olmasından duyduğu rahatsızlığı başlangıç noktası olarak aktarmıştır (Demiray, 1955, 176).

Yazarın yeni tartışmalara yol açan makalelerinden ilki “Büyüklerimizin Türbeleri Meselesi” başlığını taşımaktadır. Bursa’da bulunan Süleyman Çelebi’nin kabrinin onarılması ve abide haline getirilmesi için bir çalışma oluğu haberini alınan Demiray; bu önemli şahsiyete karşı borçlu olunan gelişmenin kıymetinden bahsettikten sonra mevcut olan tekke ve türbelerin kapatılmasıyla ilgili kanunun buna müsaade etmeyeceğini hatırlatmıştır. İlgili kanunu, İstiklal Mahkemeleri gölgesinde ve aceleyle getirilerek çıkarılmış olarak niteleyen yazar, ne idüğü belirsiz ve yanlış amaçlara hizmet eden türbelerle millet büyüklerinin türbelerinin bir tutulmasından yakınmıştır. Birçok sanat ve devlet adamının türbelerinin kapatılan türbeler arasında yer aldığını hatırlatmıştır. Kanunun çıkarıldığı dönemdeki nazik şartlardan dolayı bu konuyla meşgul olunmadığı ama artık içinde bulunulan durumda kanunun değiştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Kanunun, anayasada yer alan milliyetçilik ilkesiyle de çatıştığını belirten Demiray, konuyu Atatürk’ün Geçici Kabri ve Anıtkabir inşaatına getirerek bu yapıların da kanuna aykırılığını ortaya koymaya çalışmıştır (Demiray, 1955, 177-179).

Demiray’ın konuyla alakalı ikinci yazısı “Büyüklerimizin Türbeleri” başlığını taşımaktadır. 495 yıl önce Fatih’in İstanbul’u fethinden bahseden yazar, ecdatla olan bağların koparılmaya ve onlara ait türbeler ve eşyaların ortadan kaldırılmaya, yasaklara boğulmaya çalışıldığını söylemiştir. Cumhuriyetin kurulması ve inkılâplar sonrasında yanlışlar yapılmasına rağmen, artık bunların bir kenara bırakılarak hatalardan vazgeçilmesi için bir engel olmadığını belirtmiştir. 25 yıl içerisinde bir neslin yetiştiğini ve zaten Türk devlet geleneğinin 2.700 yıldan beridir aralıksız olarak devam ettiğini belirterek, yerleşmiş bir kültüre sahip olduklarını, bu nedenle Türk büyüklerinin türbelerinin açılmasında bir sakınca olamayacağını yinelemiştir. İstanbul’un fethinin 500. yılında gençlerin nereye gideceklerini dahi bilmediklerini belirten Demiray, gençlere ve tarihe karşı türbelerin açılmasının bir vazife olduğunu hatırlatmıştır (Demiray, 1955, 180-182).

Demiray’ın üçüncü yazısı “Türbesinin Kilidini Sökmemiz Gereken Büyüklerimizden, Eşsiz Türk Serdaru Fatih Sultan Mehmet’in Vefatının Bugün 497. Yıldönümüdür” başlığını taşımaktadır. Yazıda; Fatih’in büyüklüğünden, fetihlerinden, Türk ve dünya tarihindeki öneminden, Kanunnamesi’nden, farklı diller bilmesinden, toplum alanındaki dehasından, âlim ve şairlere olan iltifatından ve şairlik yönünden

bahsedilmiştir. Yazar bu bahislerin nedenini zaten yazısının başlığında vermiş ve Fatih'in türbesinin açılmasını birincil olarak talep ettiğini göstermiştir (Demiray, 1955, 183-184). Demiray'ın konuyla alakalı dördüncü ve son makalesi “Büyüklerimizin Türbelerini Açmalıyız” başlığı taşımaktadır. Tarihimize alakamızı kesme sürecinin artık sona ermesi gerektiğini ve bu şekilde ağır tedbirlerin uygulanmasına gerek olmadığını belirten yazar, 677 sayılı tekke ve türbelerle ilgili kanunda tadil yapılması için bir de değişiklik teklifi sunmuştur. Bu teklifle; devleti için mücadele etmiş ve islahat yapmış padişahlar, muzaffer komutanlar, büyük devlet adamları, ilim-sanat sahibi şahıslar ve eser sahibi kimselerin türbelerinin uygulama dışında bırakılmasını istemiştir. Bu türbeler için önceki dönemde ayrılan tahsisatın tekrardan sağlanması, miktar yetmez ise bütçeden destek verilmesi, türbelerin Milli Eğitim Bakanlığı'na bırakılması, yeniden türbe ve anıt kabilinde yapıların inşa edilmesi işinin de Bakanlar Kuruluna devredilmesi istekleri de değişiklik teklifi içerisinde yer almıştır. Demiray makalesinin devamında, Cumhuriyet rejiminin çocuklarının kırklı yaşlara geldiğini, atalarımızı aramak ve manevi bakımdan tarihimize bağlanmak konularında artık kaygı göstermeye gerek olmadığını eklemiştir (Demiray, 1955, 185-187).

Demiray'ın başlattığı bu tartışmaları destek niteliği taşıyan ve 12 Ocak 1950 tarihinde Son Saat Gazetesi'nde Cihat Baban tarafından yayınlanan “Atatürk'ün Kabrini Ziyaret Etmek Suç mu ?” başlıklı yazı da önem arz etmektedir. Baban yazısında Demiray'ın başlattığı Anıtkabir tartışmasını değerli gördüğünü belirterek Türk büyüklerinin kabirlerinin ziyaret edilememesini eleştirmiştir. 23 yıl önce Şeyh Sait İsyani münasebetiyle doğan irtica tehlikesine karşı çıkarılan kanunun, yapılacak türbeleri de yasakladığını hatırlatmıştır. Bu vesileyle, bir türlü tamamlanamayan Anıtkabir inşaatının ve Atatürk'ün Geçici Kabri'nin de ilgili kanuna göre yasaklar çerçevesinde olduğunu belirtmiştir. Yazara göre bu durum mevcut halde ilgili kanunu çiğnemek anlamına gelmektedir ve devlet erkânı suç işlemeye devam etmektedir. Kanun artık içinde bulunulan döneme uymamaktadır. Baban, Türk büyüklerini ziyaretin suç sayılmamasını ve bir vatandaşın sevdiği babasına muhteşem bir mezar yapabilmesine fırsat verilmesi gerektiğini belirterek, bir millet ölüsüne hürmet edemezse o ülkede vicdan hürriyetinden bahsedilemeyeceğini de eklemiştir (Demiray, 1955, 189-190).

CHP muhalifi konumundaki *Sebilürreşad* dergisi de “Tezatlar” başlıklı bir yazıyla tartışmalara dâhil olmuştur. Bu yazıda iktidarın içine düştüğü zıtlıklar dile getirilmiş ve eleştirilmiştir. Bu eleştiriler arasında türbeler kapatıldığı halde Anıtkabir inşaatının devam ettiği, laik olunduğu iddiasına rağmen vicdan hürriyetinin olmadığı, gayrimüslim çocuklarına dini eğitim özgürlüğü tanınırken Müslümanlara bu hakın verilmediği, vicdan hürriyetinden bahsedilmesine rağmen dini özellik taşıyan cemiyet kurulmasının yasak olduğu yönünde ifadeler yer almıştır (*Sebilürreşad Dergisi*, Ekim 1948, 276). Peyami Safa ise “Türbe Fobisi” başlığıyla konuyu köşesine taşımıştır. Hükümetin yayın organı konumundaki Ulus gazetesinde yer alan yazıda, artık türbelerden korkulmaması gerektiği dile getirilmiştir. Safa, inkılâbın çeyrek

asırda yerleşmediği şüphesi var ise o inkılâbın halk tarafından benimsenmediği anlamı taşıyacağını belirterek türbelerin açılmasından korkulmasının yanlışlığından bahsetmiştir ve yazısına şöyle devam etmiştir: “Bugün bizim için bir türbe korkusu kalmış mıdır? Ziyaretine izin verilirse, içindeki sandukanın kapağı açılacak ve Osmanlılık dimdik ve uzun kavuğunu sallayarak hortlayacak mıdır?” Bu korkunun bir hurafeden ibaret olduğunu da belirten yazar, Cumhuriyetle doğan neslin bir inkılâp nesli olarak yetiştirilemediği yanılığısına düşülmemesi gerektiğini belirtmiştir. Türbelerin açılmasını eleştiren vekillere de çıkışan yazar, fethin 500. yılı kutlamaları yaklaşırken gençliğin Fatih gibi büyüklerin türbelerini ziyaret etmesinde bir sakınca görmediğini ifade etmiştir. Safa’ya göre Cumhuriyet rejimi bir avuç aydının hayalinden ibaret değil, bir milletin ve gençliğin gerçekliğidir (*Ulus*, 2 Şubat 1950, 1).

İktidar partisi içerisinde ve basında türbelerin açılması yönündeki görüş hızla yayılmaya başlasa da bu görüşü paylaşmayanların da olduğu muhakkaktır. Fikrin DP muhalefeti tarafından bir propaganda aracı olarak siyasete alet edildiği, iktidarın da bu oyuna geldiğini düşünenler olmuştur. Bu düşünceye sahip olanların duygularına tercüman olan Feridun Osman Menteşeoğlu “İşimiz Türbelere mi Kaldı?” başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Yazar, türbelerin açılması isteğini eleştirerek, daha devletin kurucusunun kabri hazırlanmamışken böyle bir isteği yersiz bulduğunu belirtmiştir. DP’yi de eleştiren yazar, bu partiyi Cumhuriyet yasalarına göre kurulmuş ama şeriat yasalarını isteyen bir parti olarak tanımlamıştır. Ecdada karşı saygılı olduklarını ama türbeleri açmanın zamanının gelmediğini, zamanı geldiğinde açılacağından şüphe duyulmaması gerektiğini ifade etmiştir (*Ulus*, 15 Kasım 1948, 2).

Türbeler konusunda tartışmalar sürerken, Meclis içerisinde de türbelerin açılması yönünde bir cereyan göze çarpmıştır. Tanrıöver, Kurultay’da umduğunu bulamayınca konuyu Büyük Millet Meclisi Bütçe Komisyonu’nda gündeme getirmiştir. Vekil, Fatih ve Barbaros gibi Türk devletinin şeref ve itibarını yükselten şahıslara ait türbelerin açılması temennisinde bulunmuştur. Tokat Milletvekili Nazım Poroy da bu yapıların çaput bağlanan türbe değil birer anıtkabir olarak değerlendirilmesinin ve açılmasının doğru olacağını belirtmiştir. Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu ise bu türden kabirlerin düzenlenmesi ve açılmasının kendisine nasip olması arzusunu dile getirmiştir (*Ulus*, 18 Aralık 1948, 4). Konya Milletvekili Sadi Irmak ise Türkiye genelinde 20 Türk büyüğünün türbesinin açılması yönünde bir kanun teklifi hazırlandığını basın aracılığıyla duyurmuştur. Hangi türbelerin açılması gerektiğiyle ilgili fikir beyan eden Müzeler Müdürü Aziz Ogan, Cumhuriyet öncesinde hükümdar türbelerinin iyi durumda olduğunu fakat bu türbelerle ilgili batıl inançların oluştuğunu belirtmiştir. Mesela I. Selim’in türbesine giren memurun azledileceği, azledilmiş olanın da göreve getirileceğine inanılmıştır. Diğer yandan halkın adak yeri haline getirdiği türbeler de mevcuttur. Örneğin Tezveren Sultan Türbesi gün içinde bin bir adakla dolmaktadır. Kasımpaşa’da Musa Kadın ve Eyüp’te Çifte Gelinler Türbeleri de bu tür talepler için kullanılan yapılar haline gelmiştir. Uğrak yeri olanlar dışındaki türbeler ise harap haldedirler. Türbelerin kapatılması batıl inanışlara karşı yapılmıştır. 677 Sayılı Kanun

sonrasında çıkarılan talimatname ile tarihi ve sanatsal değeri olan türbelerin korunması Milli Eğitim Bakanlığı bünyesine bırakılmıştır. İstanbul'da bugüne kadar 125 türbe tamir edilmiştir. İleriki yıllarda da diğer türbeler tamir edilecektir. Önemli devlet adamları ve bilim adamlarının türbeleri ise açılmalıdır (Fatih, Kanuni, Aşıkpaşazade, Yahya Efendi gibi). Açılan türbelerdeki değerli eşya ve malzemeler korunmalıdır (*Yeni Gazete*, 26 Aralık 1948, 1-2).

Topkapı Sarayı Müze Müdürü Tahsin Öz de türbelerin halka açılması konusuna değinmiştir. 677 Sayılı Kanun'un türbelerin açılmasına engel olduğunu belirten Öz, bu nedenle yeni bir kanunun çıkarılması gerektiğini belirtmiştir. Türbelerin kapatılmasının halkın batıl inançlarından kaynaklandığını ekleyerek, birçok türbeye rengârenk bezler bağlandığını, mumlar yakılarak ihtiyaçlar için bu türbelerden medet umulduğunu da hatırlatmıştır. Öz'e göre 23 yıl geçmesine rağmen halâ kıyıda köşede kalan türbelerde bu ritüel devam ettirilmektedir. Bu batıl inanç bertaraf edilmeden türbeler açılırsa aynı gelenek devam ettirilir çekincesi vardır. Türbeleri tamamen açmak yerine, tarihi şahısların türbeleri onlarla ilgili özel yıldönümlerinde birkaç günlüğüne halkın ziyaretine açılmalıdır (*Akşam*, 1 Ekim 1948, 5). Türbelerin açılması yönünde en ciddi yaklaşım ise dönemin Başbakanı Şemsettin Günaltay tarafından sergilenmiştir. Günaltay, 1949 yılı mayıs ayında İstanbul'da Süleymaniye Camii yanında bulunan Mimar Sinan'ın türbesini ziyaret etmek istemiş fakat kapalı olduğunu duyunca, böyle bir dâhinin türbesinin kapalı olmasının Türk vicdanına sığmayacağını söylemiştir. Türk büyüklerinin türbelerinin açılması için Meclise bir kanun teklifi sevk edebileceklerini ekleyerek, Türk çocuklarının buraları gezmesi gerektiğini, İstanbul'un sahibi olduğunun göstergesinin türbeler olduğunu belirtmiştir (Kara, 1990, 345-346).

Türbelerin açılması konusunun Meclise bir kanun teklifi olarak geleceğinin duyulmasının ardından beklenen tasarı 1 Mart 1950 tarihinde gündeme alınmıştır. Birçok vekil konuyla alakalı söz alarak görüşlerini dile getirmişlerdir. Konya Milletvekili Sadi Irmak türbelerden bazılarının açılmasının tekke ve zaviyelerin kapatılması kararına zarar vermeyeceğini, aksine tarih şuurunun gelişmesine katkı sağlayacağını belirtmiş fakat açılacak türbelerin belirlenmesinde yetkin bir ilim heyetinin görev alması gerektiği uyarısında bulunmuştur. Vekil ayrıca türbe şeklinde olmasa da Türk tarihine önemli katkıları olan kişilerin mezarlarının da tamir edilerek halkın ziyaretine açılmasını istemiştir. Van Milletvekili İbrahim Arvas ise açılacak türbeler konusunda önerilerde bulunmuş ve İstanbul'un fethi ile alakalarından dolayı Eyyüb el-Ensâri'nin ve Hacı Bayram Veli'nin türbelerinin de açılmasını istemiştir. Arvas'a göre Mevlana, Mesnevisi'ni Farsça yazmış fakat Bayram Veli Farsça'nın etkin olduğu bir dönemde tüm şiirlerini Türkçe yazmayı tercih etmiştir. Bu nedenle türbesinin açılması gerekmektedir. Erzurum Milletvekili Vehbi Kocagüney ise türbeler kapalıyken, büyüklerin türbelerinin yanından geçerken üzüntü duyduğunu, Erzurum'da Selçuklu hakanları, şairleri, hekimleri ve gazilerinin kabirlerinin harap durumda bulunduğunu, memleketin her köşesindeki Türk büyüklerine ait türbelerin

tespit ve tamir edilerek açılması gerektiğini, Türk gençliğinin 25 yıl içinde hurafelere kapılmaktan kurtulmuş olduğunu belirtmiştir. Vekillerin konuşmalarının ardından Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu söz almış ve 677 Sayılı Kanun'a eklenen maddenin kanunun ruhuna aykırı olmamasına dikkat ettiklerini belirttikten sonra, türbelerinin kapatılması kararının o kimseleri hurafelere alet eden zihniyeti ortadan kaldırmayı amaçladığını hatırlatmıştır. Büyüklerin mezarlarına bundan sonra daha da iyi bakacaklarını, çocukları oralara götürerek ecdadını tanımasına katkı sağlayacaklarını eklemiştir. Niğde Milletvekili İbrahim Refik Soyer de açılacak türbelerin belirlenmesi işinin Milli Eğitim Bakanlığı'na değil Türk Tarih Kurumu'na bırakılmasını önermiştir. Bakan Banguoğlu tekrar söz alarak Türk Tarih Kurumu'ndan da destek alınacağını belirtmiştir. Kanun değişikliğinin hurafe kaynağı olmuş türbeleri açmak için çıkmadığını, sadece Türk büyüklerini kapsayacağını açıklamıştır. Türk büyüklerinin türbelerinin hurafe kaynağı haline gelmesi durumunda oraların da kapatılabileceğini eklemiştir (*TBMMTD*, 1 Mart 1950, 35, 36, 38; *Vakit Gazetesi*, 2 Mart 1950, 1-2). Hükümet, Meclise sunduğu kanun değişikliğinin gerekçe metninde ise Türk büyüklerinin türbelerinin açılmasından beklenen faydaları şu şekilde sıralamıştır:

- a) Milli mefahirimiz ve sanat eserlerimiz cemiyetimiz içindeki yerlerini alacak ve yeni yetişen Türk nesillerine daha yakından tanıtılacaktır.
- b) Anıt mahiyetindeki birçok binalar harap olmaktan kurtarılarak vatanımızda mahalli renklerden bir değer teşkil edenlerin muhafazası mümkün olacaktır.
- c) Tarihi şahsiyetlerimize ve eski eserlerimize karşı alâkasızlığımız hakkında mevcut iddiaların yersizliği belirecektir (*TBMMTD*, 1 Mart 1950, Ek. 1)."

Konuşmaların ardından kanun değişikliği kabul edilmiştir. 4 Mart 1950 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlandığı üzere 677 Sayılı Kanun'un birinci maddesine eklenen fıkra şu şekilde olmuştur: "Türbelerden Türk büyüklerine ait olanlarla büyük sanat değeri bulunanlar Millî Eğitim Bakanlığı'nca umuma açılabilir. Bunlara bakım için gerekli memur ve hizmetliler tayin edilir. Açılacak türbelerin listesi Millî Eğitim Bakanlığı'nca hazırlanır ve Bakanlar Kurulu'nca tasvip olunur (*Resmi Gazete*, 4 Mart 1950, 18010)."

Hangi türbelerin açılabilceği konusunda çok önceden çalışmalara başlamış olan Milli Eğitim Bakanlığı, belirlenen türbeler içerisinde tamire ihtiyacı olmayanların hemen, diğerlerinin ise aslına uygun olarak en kısa zamanda restore edilip açılmasını planlamıştır. Açılacak türbelerde ziyaretçilere malumat vermek üzere liyakatli, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi mezunlarının dâhil edildiği bir kadro da oluşturulmuştur (*Akşam*, 7 Mart 1950, 2). Türbeler haftanın belirlenen günlerinde halkın ziyaretine açık olması ve ziyaretçilerin türbelerle ilgili talep ettikleri bilgilerin ise oluşturulan ekip tarafından verilmesi kararlaştırılmıştır (*Ulus*, 1. Nisan 1950, 2). Açılacak türbelerin listesi hazırlanırken Milli Eğitim Bakanı Banguoğlu, İstanbul'da açılması planlanan

türbeleri ziyaret ettiğini ve bu yapıların oldukça bakımlı halde olduğunu basına duyurmuştur. Büyüklerin mezarlarını hurafelere kapatacaklarını ve ip bağlamak-mum yakmak gibi adetleri engelleyeceklerini de ifadelerine eklemiştir (*Akşam*, 30 Mart 1950, 2).

Kanun değişikliğinin yürürlüğe girmesini önemli bir olaya denk getirmeye çalışan yetkililer ise Mustafa Reşit Paşa'nın doğumunun 150. yıldönümüne rastlayacak şekilde Paşa'nın türbesini açarak süreci başlatmışlardır. İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay, Üsküdar Halkevi mensupları ve halkın katılımıyla türbe ziyaret edilmiştir. Valinin nutkuyla türbe açılmıştır. Getirilen çelenkler türbeye konulmuştur (*Akşam*, 14 Mart 1950, 2). Türbenin açılışını "Yankılar" başlıklı köşeye taşıyan *Ulus* gazetesi, türbelerin açılmasının bir kültür adımı olarak görüldüğünü aktarmış ve Reşit Paşa'nın da demokrasi tarihimizde bir başlangıç adamı olduğunun unutulmaması gerekliliğini hatırlatmıştır. Paşa'nın türbesinin açılmasını olumlu karşılayan gazete, bunun dışında kıyıda köşede kalmış diğer Türk büyüklerinin de ihmal edilmemesini, kabirlerinin onarılmasını istemiştir. Örnek olarak da Avrupa'nın dahi hayranlık beslediği Kâtip Çelebi'nin kabrini göstermiştir. Çelebi'nin bakımsız mezarının onarılarak adına bir de cemiyet kurulmasını tavsiye etmiştir. Bu görevi de gençlere havale etmiştir (*Ulus*, 17 Mart 1950, 2).

Reşit Paşa'nın türbesinin açılışından sonra ise Milli Eğitim Bakanlığı'nın açılacak türbeler listesi beklenmeye başlanmıştır. Beklenen liste Bakanlar Kurulu tarafından 30 Mart 1950 tarihinde kabul edilmiştir. Belirlenen 20 türbenin peyderpey açılması kararlaştırılmıştır ve bu türbeler şunlardır: Ankara'da Hacı Bayram Türbesi, Bilecik-Söğüt'te Ertuğrul Gazi Türbesi, Bolu-Göynük'te Akşemseddin Türbesi, Bursa'da Osmangazi Türbesi, Bursa'da Orhan Gazi Türbesi, Bursa'da Çelebi Mehmet Türbesi (Yeşil Türbe), Çanakkale-Gelibolu-Bolayır'da Gazi Süleyman Paşa Türbesi, İstanbul'da Fatih Mehmet Türbesi, İstanbul'da Yavuz Selim Türbesi, İstanbul'da Kanuni Süleyman Türbesi, İstanbul'da II. Sultan Mahmut Türbesi, İstanbul'da Mustafa Reşit Paşa Türbesi, İstanbul'da Barbaros Hayrettin Paşa Türbesi, İstanbul'da Mimar Sinan Türbesi, İstanbul'da Gazi Osman Paşa Türbesi, Kırşehir'de Âşık Paşa Türbesi, Konya'da Selçuk Sultanları Türbesi, Konya-Akşehir'de Nasrettin Hoca Türbesi, Urfa-Caber Kalesi'nde Süleyman Şah Türbesi (BCA, 30-18-1-2/122-30-9; BCA, 30-18-1-2/122-30-10), Atatürk'ün Geçici Kabri (*Akşam*, 3 Nisan 1950, 3).

İlk etapta açılması kararlaştırılan türbelerin açılış haberleri, nisan ayı içerisinde basında sıkça yer almıştır. Gazi Osman Paşa'nın türbesinin 50. ölüm yıldönümü olan 5 Nisan'da açılacağı duyurulmuştur (*Akşam*, 1 Nisan 1950, 2). Belirlenen günde Paşa'nın Fatih Camii yanındaki türbesi açılmıştır. Vali, resmi katılımcılar ve halkın yanı sıra Gazi'nin oğlu Hüseyin Plevne ve sancaktarı 99 yaşındaki İsmail Hakkı da törene katılmıştır. Vali Fahrettin Kerim Gökay yapmış olduğu konuşmada Türk milletinin vefasından ve kahramanlarına olan saygısından bahsederek, kahraman memleket evlatlarının türbelerinin açılmasına devam edeceklerini belirtmiştir. Eminönü

Halkevi'nde de bir tören düzenlenmiştir (*Ulus*, 6 Nisan 1950, 3; *Cumhuriyet*, 6 Nisan 1950, 1). 18 Nisan tarihinde Barbaros'un, 19 Nisan'da Kanuni'nin, 20 Nisan'da Yavuz'un türbelerinin törenle açılacağı duyurulmuştur. Açılan türbelerin çarşamba ve cumartesi günlerinde halk ziyaretine açık olacağı belirtilmiştir (*Ulus*, 15 Nisan 1950, 3). Kanuni'nin türbesi belirlenen günde açılmış ve bir tören düzenlenmiştir. Vali Gökay, resmi temsilciler, öğrenciler ve halk törene katılmıştır (*Akşam*, 20 Nisan 1950, 2). Açılan bu türbe içerisinde Kanuni'nin dışında Mihrimah Sultan, II. Ahmet, Haseki Rabia Sultan, II. Süleyman, Hatice Sultan ve Asiye Sultan'ın sandukaları da yer almaktadır (*Cumhuriyet*, 20 Nisan 1950, 1, 3). Türbelerin açılması çalışmaları devam ederken Türkiye bir seçim sürecini de devam ettirmiştir. 14 Mayıs 1950 tarihinde gerçekleşen milletvekili genel seçimiyle CHP ve İsmet İnönü dönemi sona ermiş, seçimleri kazanan DP iktidarı dönemi başlamıştır. Yeni iktidar döneminde de türbelerin açılması süreci devam ettirilmiştir.

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti büyük bir bağımsızlık mücadelesi sonrasında kurulmuş ve halefi olduğu Osmanlı Devleti'nden kalan birçok sorunu da bünyesinde taşır vaziyette var olma mücadelesi içerisine girmiştir. Bu sorunlar arasında, toplumun inanç dünyasını büyük oranda etki altında tutan tekke ve türbe geleneği de yer almıştır. Tekkelerin, halkı devlete ve toplumsal birlikteliğe mesafeli yaklaştırmaya yönlendirmesi, kurulan yeni devletin birleştirici olma hedefine ters düşmüştür. Türbeler ise halkın dini duygularının batıl inançlarla harmanlandığı yerler haline getirilmiştir. Devlet yönetimi bu iki yapının zararlarını gördüğü için 1925 yılında kapatmıştır. Tekkelerin kapatılması sonrasında, bu yapı mensupları tepki göstermişlerdir. Şeyh Sait İsyanı ve Menemen Olayı tepkilerin yansımaları arasında yer almıştır. Rahatsızlıklara rağmen devlet, tekke ve türbelerin geri açılmaması için elinden gelen gayreti göstermiştir. Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı döneminde her iki meseleyle ilgili geri adım atılmadığı görülmüştür. Tekke ve türbeler kapatılsa dahi bu yapılara ait taşınır-taşınmaz malların kıymetli olanları devlet tarafından koruma altına alınmaya çalışılmıştır. Koruma yaklaşımı çok yeterli olmasa da birçok tekke ve türbe yapısının günümüze kadar ulaşmasında önemli katkılar sağlamıştır. Kıymet arz etmeyen, tamamen harap olmuş yapılar ise kimi zaman kiralanmış kimi zaman ise satılmıştır. Buradan elde edilen gelirler ise okul yapımında kullanılmıştır. Yapılan bu çalışmalar, dönemin güç ekonomik şartları dahilinde titizlikle yürütülmeye çalışılmıştır. Atatürk döneminde sergilenen gayretler; dini yapılar konusunda bir dışlayıcılık olmadığını, alınan önlemlerin daha çok zararlı fikirleri bertaraf etme amacı taşıdığına önemli bir göstergesi olarak kayıtlara geçmiştir.

Atatürk'ün vefatı sonrasında, 1938-1950 yılları arasında, İsmet İnönü cumhurbaşkanlığı görevini sürdürmüştür. Bu dönemin 1945 yılına kadar olan kısmı II. Dünya Savaşı gölgesinde geçmiştir. İlgili süreçte devlet, yaklaşan savaş tehdidi ve ülkede yaşanan ekonomik sorunlarla uğraştığı için tekke ve türbe mevzusunu önem arz eden konular arasında görmemiştir. Fakat ilgisiz kalmıştır demek de doğru değildir.

Kapatılan tekkelerin faaliyetlerinin gizlice sürdürülmesi çabaları karşısında ciddi bir denetim mekanizması uygulamıştır. Türbeler kapalı tutulmaya devam edilmiş, bazı türbeler ise onarılarak korunmaya çalışılmıştır. Fakat bütçeden ayrılan payların çok düşük olması, kıymet arz eden türbelerin ihtiyaç duydukları restorasyonlardan mahrum kalmasına neden olmuştur. Ayrıca tekke ve türbe binalarının hangi kurum tarafından onarılacağı konusunda yaşanan sıkıntı da sürecin düzgün işletilememesine neden olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada yaygınlaşan demokrasi havası Türkiye’de de etkisini göstermiştir. Ülkede tekkeler konusunda olmasa da türbeler konusunda ciddi bir yumuşama süreci başlamıştır. Birden çok partinin kurulmasıyla beraber, siyasilerin halkın arasına girmesi ve onların derinlerini dinlemesi zorunluluğu da ortaya çıkmıştır. Kapalı kalan türbelerle ilgili yoğun olarak gelen kamuoyu eleştirisi, iktidar sahiplerini harekete geçmeye zorlamıştır. Basın da konuyu yoğun olarak gündemine almıştır. Özellikle Türk büyüklerine ait türbelerin kapalı olması ve bakımsız bırakılması halk tarafından olumsuz karşılanmıştır. Bu türbelerin önce tamirlerinin gerçekleştirilmesi ve ardından da açılması için CHP iktidarı tarafından yoğun bir çalışmanın yapıldığı görülmüştür. CHP iktidarının son yıllarına denk gelen bu girişimler her ne kadar olumlu karşılsansa da partinin 1950 seçimlerini kaybetmesine mani olamamıştır. Bu dönemdeki gayretler, çok partili hayatın getirmiş olduğu serbest düşünce ortamından da yoğun bir şekilde beslenmiştir. Her ne sebeple olursa olsun Türbelerin tamiri ve açılması Türk kültürü, tarihi ve sanatı bakımından önemli bir adım olmuştur.

Kaynaklar

Akşam Gazetesi. 4 Mart 1939, 29 Mart 1939, 28 Haziran 1939, 5 Temmuz 1939, 12 Temmuz 1939, 10 Ağustos 1939, 21 Kasım 1939, 24 Nisan 1940, 2 Temmuz 1940, 29 Ağustos 1940, 19 Eylül 1940, 26 Eylül 1940, 28 Eylül 1940, 22 Aralık 1940, 27 Nisan 1941, 1 Haziran 1941, 14 Haziran 1941, 16 Haziran 1941, 19 Haziran 1941, 4 Eylül 1941, 15 Haziran 1942, 19 Haziran 1942, 7 Ağustos 1942, 14 Ağustos 1942, 27 Eylül 1942, 10 Haziran 1943, 2 Şubat 1944, 9 Haziran 1945, 14 Temmuz 1945, 31 Ekim 1945, 4 Mayıs 1946, 13 Mayıs 1946, 15 Mayıs 1946, 6 Mayıs 1947, 19 Haziran 1947, 21 Temmuz 1947, 8 Aralık 1947, 22 Aralık 1947, 16 Nisan 1948, 30 Mayıs 1948, 24 Temmuz 1948, 5 Ağustos 1948, 4 Eylül 1948, 26 Eylül 1948, 30 Eylül 1948, 1 Ekim 1948, 16 Şubat 1949, 16 Mayıs 1949, 28 Mayıs 1949, 30 Mayıs 1949, 9 Haziran 1949, 23 Haziran 1949, 4 Kasım 1949, 24 Kasım 1949, 24 Kasım 1949, 3 Şubat 1950, 7 Mart 1950, 14 Mart 1950, 30 Mart 1950, 1 Nisan 1950, 3 Nisan 1950, 20 Nisan 1950.

Alkan, Mehmet Ö. “Anıtkabir’in Tekke Zaviyeler Kanunu’na Aykırılığı: Atatürk Türbesi’nden Anıtkabir’e”, *Toplumsal Tarih* 251(2014), 24-37.

- Apaydın, Cem. “Belgeler Işığında Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması Üzerine Bir Değerlendirme”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* 16 (2017), 149-171.
- Atatürk, M. Kemal. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Ankara: ATAM Yayınları, 2006.
- Başkanlık Cumhuriyet Arşivi*. 490-1-0- 0/2023-1-1, 30-10-0-0/192-318-16, 30-18-1-2/87-57-14, 30-10-0-0/192-318-14, 30-10-0-0/192-318-20, 30-18-1-2/92-86-19, 30-18-1-2/112-70-1, 30-18-1-2/112-92-4, 30-18-1-2/114-43-20, 30-18-1-2/115-76-2, 30-18-1-2/115-82-4, 30-18-1-2/122-46-3, 30-10-0-0/192-318-30, 30-18-1-2/122-30-9, 30-18-1-2/122-30-10.
- Burçak, Rıfki Salim. *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş(1945-1950)*, Ankara: Olgaç Matbaası, 1979.
- CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı*, Ankara: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr>, 1947.
- Cumhuriyet Gazetesi*. 6 Nisan 1950, 20 Nisan 1950.
- Cündioğlu, Düccane. *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Din ve Siyaset*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2012.
- Çelik, Ayşe Aysun. *Türbe Mekânı, Türbe Kültürü: İstanbul'da Üç Türbede Yapılan Niteliksel Araştırma*, İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Demiray, Tahsin. *Arkada Biraktığım Küçük İşaret Taşları*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1955.
- Dinç, Gökçen Beyinli. “677 Sayılı Kanun, Türbeleri ‘Millileştirme’ ve Yıkıcı Sonuçları: Geç Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türbedarlık”, *Cihannüma Dergisi* 2 (2017), 113-137.
- Dokuyan, Sabit. “Tekkelerin Kapatılması ve Tasfiye Süreci (1925-1938)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 98 (2021), 217-244.
- Dokuyan, Sabit. *1945-1950 Yılları Arasında Türkiye*, 1-2 Cilt, İstanbul: IQ Yayıncılık, 2013.
- Eldem, Halil Edhem. *Camilerimiz*, İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2009.
- Ertem, Adnan. *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Vakıflarla İlgili Uygulamalar*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1990.
- Ertem, Adnan. *Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Sosyal Bütünleşme Açısından Vakıflar*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 1997.
- Gökarslan, Ufuk. *Bursa İlinde Türbeler (XVI-XIX. Yüzyıl)*, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

- Güner, Agah Oktay. *Türkiye'nin Kalkınması ve İktisadi Devlet Teşekkülleri*, İstanbul: Damla Yayınevi, 1978.
- Güven, Erman. *Eyyüb Sultan Türbesi'ndeki Eserlerin İncelenerek Sultan Reşad Türbesi'nde Sergilenmesi*, İstanbul: Yıldız Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1992.
- Hacı Bayram Veli Camii ve Türbesi. SALT Araştırma, Engin Özendes Koleksiyonu, Erişim 4 Ağustos 2021. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/101284>
- Kara, Mustafa. *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1990.
- Karaduman, Hüseyin. "Halil Ethem ve Eski Eserlerimizin Korunmasına Yönelik Bir Yaklaşım", *Vakıflar Dergisi* 28 (2004), 291-306.
- Kili, Suna. *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1982.
- Koçak, Cemil. *Türkiye'de Milli Şef Dönemi(1938-1945)*, 1-2 Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- Kutluay, Yaşar. *Tarihte ve Günümüzde İslam Mezhepleri*, Ankara: Selçuk Yayınları, 1968.
- Orman, İsmail. "Türbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 41/464-466, İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Ozankaya, Özer. *Türkiye'de Laiklik*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1995.
- Öymen, Altan. *Değişim Yılları*, İstanbul: Doğan Kitap, 2004.
- Özönder, Hasan. "Mevlana Türbe ve Külliyesinin Tamir ve İlaveler Kronolojisi", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi* 2 (1987), 13-75.
- Parlak, Deniz. *Türkiye'de Laikliğin Oluşumu Sürecinde Camiler(1923-1926)*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019.
- Resmi Gazete*. 5 Eylül 1925, 13 Aralık 1925, 16 Haziran 1949, 4 Mart 1950.
- Salimoğlu, Meltem. "Cumhuriyet Halk Partisi'nin Yedinci Kurultayı ve Din Politikası (1945-1950)", *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi* 4 (2020), 57-75.
- Sebilürreşad Dergisi*. Ekim 1948.
- Tanin Gazetesi*. 4 Eylül 1943, 4 Mart 1944, 11 Temmuz 1945.
- Tezel, Yahya S. *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Ankara: Yurt Yayınları, 1986.

- Timur, Taner. *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Toker, Metin. *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları-Tek Partiden Çok Partiyeye(1944-1950)*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1998.
- Turan, Şerafettin. *Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye(1938-1950)*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. 28 Nisan 1941, 25 Nisan 1944, 25 Mayıs 1944, 23 Mayıs 1945, 30 Aralık 1946, 26 Kasım 1947, 28 Kasım 1947, 10 Haziran 1949, 1 Mart 1950.
- Ulus Gazetesi*. 4 Mart 1939, 24 Haziran 1939, 16 Ağustos 1939, 5 Kasım 1940, 16 Haziran 1941, 3 Temmuz, 1941, 4 Ekim 1941, 5 Ocak 1944, 26 Mart 1944, 18 Şubat 1945, 19 Mayıs 1945, 22 Ocak 1946, 18 Temmuz 1946, 11 Eylül 1946, 17 Kasım 1946, 6 Nisan 1947, 20 Haziran 1947, 24 Eylül 1947, 15 Kasım 1948, 27 Kasım 1947, 18 Aralık 1948, 27 Aralık 1948, 6 Şubat 1949, 9 Şubat 1949, 13 Mayıs 1949, 24 Kasım 1949, 16 Aralık 1949, 11 Ocak 1950, 12 Ocak 1950, 2 Şubat 1950, 26 Şubat 1950, 17 Mart 1950, 1 Nisan 1950, 6 Nisan 1950, 15 Nisan 1950.
- Vakit Gazetesi*. 2 Nisan 1939, 12 Temmuz 1939, 7 Şubat 1940, 12 Temmuz 1940, 15 Ağustos 1940, 16 Ekim 1940, 22 Aralık 1940, 23 Mayıs 1941, 26 Haziran 1941, 4 Mayıs 1942, 12 Kasım 1943, 2 Kasım 1945, 6 Ağustos 1946, 29 Mart 1947, 6 Mayıs 1950, 2 Mart 1950.
- Yanardağ, Ayşe. *Atatürk Devrimleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı(1924-1938)*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012.
- Yanardağ, Ayşe. “Tarikat, Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kaldırılmasına Dair Devrim Kanunu ve Uygulamaları”, *Gaziantep I. Tarih ve Kültür Kongresi (2017)*, 145-166.
- Yeni Gazete*. 26 Aralık 1948.
- Yeşil Türbe'nin İç Mekânı*. SALT Araştırma, Engin Özendes Koleksiyonu, Erişim 4 Ağustos 2021. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/126249>

EKLER

Şekil 1: Yeşil Türbe'nin İç Mekânı (SALT Araştırma, Engin Özendes Koleksiyonu, <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/126249>)

Şekil 2: Hacı Bayram Veli Camii ve Türbesi (SALT Araştırma, Engin Özendes Koleksiyonu, <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/101284>)